

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ТОШКЕНТ АРХИТЕКТУРА ҚУРИЛИШ ИНСТИТУТИ**

“ИҚТИСОДИЁТ ВА КЎЧМАС МУЛКНИ БОШҚАРИШ” КАФЕДРАСИ

ЮЛДАШЕВА З.

БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИШИ

**МАВЗУ: ИЖТИМОЙ СОҲАДА БИНО ВА ИНШООТЛАРДАН
ФОЙДАЛАНИШНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ**

Тошкент-2012

МУНДАРИЖА

КИРИШ	4
1-БОБ. ИЖТИМОЙ СОҲАДА БИНО ВА ИНШООТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ.....	9
1.1 Фойдаланиш мақсадларига кўра бино ва иншоотлар классификацияси.....	9
1.2 Ижтимоий соҳада бино ва иншоотларни техник эксплуатация қилиш ва самарали фойдаланишни ташкил этиш.....	25
1.3 Ижтимоий соҳада фойдаланилаётган бинолардан фойдаланишни ташкил этишнинг ташкилий-иқтисодий асослари.....	29
1.4. Бино ва иншоотларнинг жисмоний эскириши ва қайта тиклаш ишлари тавсифи.....	39
2-БОБ. “ҚЎНҒИРОҚЧА” НОМЛИ МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАСИ БИНОСИНИНГ ТЕХНИК КЎРСАТКИЧЛАРИ, ЖИСМОНИЙ ҲОЛАТИ ТАҲЛИЛИ ВА УНИ КАПИТАЛ ТАЪМИРЛАШ ИШЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ.....	44
2.1. “Қўнғироқча” номли мактабгача таълим муассасаси биносининг техник-иқтисодий кўрсаткичлари.....	44
2.2. Бинонинг асосий конструктив тузилиши ва муҳандислик жиҳозлари.....	46
2.3. Бинонинг эскириш кўрсаткичлари ва уни қайта тиклаш йўллари.....	50
2.4. Биноларни капитал таъмирлаш ишларини ташкил этиш ва қайта тиклаш харажатларини ҳисоблаш.....	60
3-БОБ. ИЖТИМОЙ СОҲАДА БИНОДАН ФОЙДАЛАНИШ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ЙЎЛЛАРИ.....	65
3.1. Таъмирлаш ишларида янги технологиялар ва қурилиш материалларини қўллашнинг бинодан фойдаланиш самарадорлигига таъсири.....	65
3.2. Ижтимоий соҳада бинолардан оқилона фойдаланишни ташкил этиш имкониятлари.....	71
ХУЛОСА.....	75
ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ.....	78

КИРИШ

Мавзунинг долзарблиги. Мустақилликка эришилганидан кейинги ўтган қисқа вақт мобайнида республикамизда улкан бунёдкорлик ишлар амалга оширилди. Бу борада Президентимиз И.Каримов ташаббуслари билан қабул қилинган “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури”, Умумдавлат мактаб таълимини ривожлантириш дастури”, “Соғлиқни сақлаш тизимини ривожлантиш дастури” каби мамлакатимиз фуқаролари интеллектуал салоҳиятини ривожлантиришга ва турмуш фаровинлигини оширишга йўналтирилган ўнлаб дастурларни санаб ўтиш мумкин. Мазкур дастурларни амалга ошириш пировардида республикамизда минглаб касб-хунар коллеждлари, мактаблар, шифохона ва поликлиникалар қуриб ишга туширилди. Иқтисодиёт тармоқларида босқичма-босқич амалга оширилаётган ислохотлар реал сектор фаолиятини янги босқичга олиб чиқиш, мамлакатимизни асосан хомашё етиштирувчи мамлакатдан дунё бозорида эркин рақобат муҳитида юқори талабга эга бўлган маҳсулот ва товарлар ишлаб чиқрувчи мамлакатга айлантирди.

Айниқса, жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози дунёдаги кўпгина ривожланган мамлакатлар иқтисодиётига улкан талофотлар етказаётган бир пайтда мамлакатимизда бунёдкорлик ишларининг жадал суратларда ривожлантиришга асосий эътибор қаратилмоқда. Президентимиз И.А.Каримовнинг “Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари” китобида келтирилганидек, инқироз таъсирини юмшатиш ва ундан мамлакатимиз иқтисодиётини янада юксак даражга кўтарган ҳолда чиқишни таъминлашнинг бирдан бир йўли бунёдкорлик ишларини янада жадаллаштириш ва иқтисодиётнинг реал секторларини ривожлантиришга йўналтирилган инвестициялар ўзлаштиришдан иборат эканлиги кўрсатиб ўтилди.

Президент Ислам Каримовнинг 2011 йилнинг асосий якунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор

йўналишларига бағишланган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги “2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади” номли маърузасида сервис соҳасида эришилаётган ютуқларга алоҳида эътибор қаратган.

Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантириш дастурида белгиланган чора-тадбирларни амалга ошириш натижасида хизмат кўрсатиш ҳажми 2010 йилда 31,8 триллион сўмни ташкил этди, 2009 йилга нисбатан эса 113,4 фоиз ўсишга эришилди.¹

Ушбу маърузада Президентимиз Ислон Каримов таълим соҳасини ривожлантириш бўйича амалга оширган ишлар ҳақида ҳам алоҳида тўхталди. Жумладан, молия вазирлиги ҳузурида ташкил этилган Таълим муассасаларини реконструкция қилиш, мукамал таъмирлаш ва жиҳозлаш жамғармасининг 367 миллиард сўм миқдоридаги маблағи ҳисобидан жорий йилда 336 та таълим муассасасини, 65 та болалар мусиқа ва санъат мактабини реконструкция қилиш ва капитал таъмирлаш, қарийб 1500 та компьютер синфини ташкил қилиш, шунингдек, 118 та спорт залини қуриш ва жиҳозлаш амалга оширилганлигини таъкидлаб ўтди.²

Юқоридагиларни инобатга олган ҳолда, ижтимоий соҳада фойдаланиладиган бино ва иншоотларни капитал таъмирлаш ва реконструкция қилиш учун, аввало, уларнинг қурилиш конструкцияларига эксплуатация қилиш жараёнида турли-туман омиллар таъсирини ўрганиш масаласи долзарблиги намоён бўлди.

Биноларни техник эксплуатацияси хизматининг асосий вазифаси, бутун хизмат муддати давомида унсур ва тизимларнинг меъёрий эксплуатациявий ҳолатини таъминлаб берувчи мажмуий тадбирлар бўлиб қолади.

Бино ва иншоотларни капитал таъмирлаш уларни муддатидан аввал ишдан чиқишини олдини олади, умрбоқийлигини оширади, фойдаланиш

¹Президент Ислон Каримовнинг 2011 йилнинг асосий яқунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги “2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади” номли маърузасини ўрганиш бўйича ўқув қўлланма. Т.: Иқтисодиёт-2012. 46-бет.

²Шу ерда, 126-бет.

сифатини тиклайди ва яхшилаиди, хоналардаги шинам(комфорт)ликни оширишни таъминлайди. Таъмирлашдан сўнгги ижтимоий натижа мустақил халқимизнинг ҳаёт ва маиший шароитларини яхшилашдир.

Республикамиз мустақилликка эришгандан сўнг турли шароитларда мавжуд бино ва иншоотларни таъмирлаш масалаларига унинг ҳажмини тўхтовсиз ошиши туфайли катта эътибор берилмоқда.

Капитал таъмирлашнинг асосий вазифаси фан ва техника ютуқлари асосида мамлакат аҳолисини кундан-кунга маънавий эҳтиёжи талабларига жавоб берадиган асосий фондларни ташкил қилишдир.

Капитал таъмирлашга сарфланадиган меҳнат, моддий-техникавий ва молиявий манбалардан фойдаланиш самарасини ошириш масаласи ҳозирги кунда ўта долзарблигини кўрсатади.

Таъмирлаш-қурилиш ишлаб чиқаришини жадаллаштириш бўйича тадбирлар мажмуасида зарур звенолардан бири ташкилий-техникавий тайёргарликни такомиллаштириш бўлиб, ишларни бажариш бўйича техникавий ҳужжатларни ишлаб чиқиш унинг асосий бўлимига кирази.

Таъмирлаш билан бир қаторда бино ва иншоотларни қайта қуриш (реконструкция) ҳам барабар олиб борилиб, унда бундай объектларни асосий техникавий-иқтисодий кўрсаткичларини ўзгартириш билан боғлиқ бўлган ишларни амалга оширилади.

Мазкур битирув малакавий ишида юқорида айтилган масалалар, ҳамда конструкция ва бино унсурларига техник хизмат кўрсатиш масалалари ёритилади.

Битирув малакавий ишининг мақсади. Тадқиқот ишидан мақсад - ижтимоий соҳада бино ва иншоотлардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш йўллариини такомиллаштириш бўйича илмий асосланган таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

Тадқиқотнинг вазифалари. Тадқиқот ишининг бош мақсадидан келиб чиқиб, қуйидагилар битирув малакавий ишининг вазифалари сифатида белгиланди:

- фойдаланиш мақсадларига кўра бино ва иншоотлар классификацияси, ижтимоий соҳаларда фойдаланилаётган бинолардан фойдаланишни ташкил этишнинг ташкилий-иқтисодий асосларини ёритиб бериш;

- ижтимоий соҳада бино ва иншоотларни техник эксплуатация қилиш ва самарали фойдаланишни ташкил этиш, ҳамда бино ва иншоотларнинг жисмоний эскириши ва қайта тиклаш ишлари таркибини ўрганиб чиқиш;

- битирув малакавий иши учун танланган объект, “Қўнғироқча” номли мактабгача таълим муассасаси биносининг техник-иқтисодий кўрсаткичлари, конструктив элементлари ва муҳандислик тизимлари ҳолатини таҳлил қилиш;

- бионинг эскириш кўрсаткичлари ва уни қайта тиклаш йўллари аниқлаш;

- биноларни капитал таъмирлаш ишларини ташкил этиш ва қайта тиклаш харажатларини ҳисоблаш;

- ижтимоий соҳада фойдаланиладиган кўчмас мулкни таъмирлаш жараёнида янги технологиялар ва қурилиш материалларини қўллашнинг бинодан фойдаланиш самарадорлигига таъсирини асослаш, ҳамда ижтимоий соҳада бинолардан оқилона фойдаланишни ташкил этиш имкониятлари бўйича таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқиш.

Тадқиқот предмети: Ўзбекистон Республикасида ижтимоий соҳада фойдаланиладиган бино ва иншоотларга хизмат кўрсатиш муносабатлари.

Тадқиқот объектисифатида Тошкент шаҳри, Гв. пол. Ходжаев 1 манзилида жойлашган “Қўнғироқча” номли мактабгача таълим муассасаси биноси олинди.

Тадқиқотнинг методологик ва назарий асоси бўлиб, Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А. Каримовнинг асарлари ва фармонлари, Ўзбекистон Республикаси Қонунлари, Вазирлар Маҳкамаси Қарорлари, Давлат архитектура ва қурилиш қўмитаси қарор ва меъёрий ҳужжатлари,

ватанимиз ҳамда хорижий олимларнинг илмий ишлари, шунингдек, бино ва иншоотларни қуришга оид бошқа адабиётлар ташкил этади.

Тадқиқот ишининг амалий аҳамияти шундаки, битирув малакавий ишида умумлаштирилган назарий хулосалар ва амалий тавсиялар ижтимоий соҳада фойдаланиладиган бино ва иншоотларнинг самарадорлигини ошириш йўлларини таҳлил қилиш билан боғлиқ бўлган муаммолар ечимини топишга қаратилган бўлиб, улардан бино ва иншоотларнинг том ёпмаларини капитал таъмирлаш ишларида ва бинодаги хоналар тархини ихтисослиги бўйича қайта кўриб чиқиш ишларида фойдаланиш мумкин.

Битирув малакавий ишининг таркибий тузилиши. Битирув малакавий иши кириш, уч боб, хулоса ва таклифлар, фойдаланилган адабиётлар рўйхатидан иборат.

1-БОБ. ИЖТИМОЙ СОҲАДА БИНО ВА ИНШООТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

1.1. Фойдаланиш мақсадларига кўра бино ва иншоотлар классификацияси.

Фойдаланиш мақсадларига кўра бино ва иншоотлар икки гуруҳга, ишлаб чиқариш ва ноишлабчиқариш объектларига бўлинади. Ноишлабчиқариш мақсадларда фойдаланилаётган бино ва иншоотларнинг асосий қисмини ижтимоий соҳа бино ва иншоотлари ташкил этади ва улар қурилиш тармоғи меъёрий ҳужжатларда ***тураржой-фуқаролик мақсадларида фойдаланилаётган объектлар*** деб номланади.

Тураржой-фуқаролик мақсадларида фойдаланилаётган бинолар ўз навбатида уч гуруҳга бўлинади. Булар:

- тураржой бинолари;
- жамоатчилик-фуқаролик бино ва иншоотлари;
- ижтимоий ва маданий - маиший мақсадларда фойдаланилаётган бино ва иншоотлар.

1.Тураржой биноларига:

- а) доимий яшаш учун мўлжалланган ҳовли ва кўп хонадони уйлар;
- б) ўқиш ва ишлаш даврида яшаб туриш учун ётоқхоналар;
- в) қисқа муддатда туриш учун мўлжалланган меҳмонхоналар;
- г) меҳрибонлик уйлари (интернатлар) ва қариялар уйлари бинолари киради.

2.Жамоатчилик-фуқаролик бино ва иншоотларига:

- а) санъат муассасалари бинолари;
- б) илмий изланиш ва илмий хизматлар кўрсатиш мақсадларида фойдаланилаётган бинолар;
- в) молиявий институтлар (банк,суғурта ва бошқа) бинолари;
- г) жамоатчилик ташкилотлари бинолари;
- д) хизмат кўрсатиш соҳасида фойдаланилаётган (умумий овқатланиш,

савдо, алоқа ва бошқа) бино ва иншоотлар;

е) қурилиш соҳаси ташкилот ва муассасалари (лойиҳа, қидирув, экспертиза ва назорат) бино ва иншоотлари киради.

3. Ижтимоий ва маданий-маиший бино ва иншоотларга:

а) таълим муассасалари бино ва иншоотлари;

б) соғлиқни сақлаш, жисмоний тарбия ва ижтимоий таъминот ташкилотлари бино ва иншоотлари;

в) маданий-оқартув муассасалари;

г) коммунал хўжалиги ташкилотлари корхона ва муассасалари;

д) аҳолига маиший хизмат кўрсатиш бино ва иншоотлари киради.

Ижтимоий ва маданий-маиший соҳада фойдаланилаётган бинолар турли кўриниши, катталиги, ҳажми, қаватлари сонидан қатъий назар қурилиш технологиясига кўра асосан уч гуруҳга бўлинади:

1. Анъанавий услубларда қурилган бинолар;

2. Йиғма каркасли бинолар;

3. Қуйма темир-бетон (монолит) бинолар.

Анъанавий услубдаги биноларга мураккаб технологиялар асосида тайёрланган қурилиш конструкциялари ва қурилиш материалларидан фойдаланилмаган ҳолда турли услубда (шу жумладан миллий услубда) қурилган бинолар киради. Анъанавий биноларнинг девор қисми қурилишида асосан пишиқ ғишт, қум, цемент ва оҳак эритмасидан тайёрланган қоришмадан ҳамда боғловчи метал стерженлар (арматура)дан фойдаланилган бўлса, том ёпқич материал сифатида ғовак (пустотка) темирбетон плиталар, тўсинлар, швелерлар, бруслар ва бошқа ёғоч материалларидан фойдаланилади. Қурилишда хом ғишт, пахса ва ёғоч ва бошқа турдаги маҳаллий ҳомашёлардан фойдаланилган бинолар ҳам анъанавий услубдаги бинолар туркимига киритилади.

Икки ва ундан ортиқ қаватли анъанавий услубдаги бинолар қурилишида пойдеворда, деворлар бирлашувчи бурчакларда ва қаватларнинг туташувчи қатламларида бино мустаҳкамлигини оширувчи метал асосли

(белбоғли) бетон қовурғалар қуйилады.

Йиғма каркасли бинолар ўз навбатида икки гуруҳга бўлинади.

Биринчи гуруҳга қурилишда ананавий усулдан ҳамда махсус тайёрланган каркаслардан фойдаланилган бинолар киради. Бундай бинолар мустаҳкам тузилишдаги таянч армокаркас (несуший часть)га эга бўлиб, йиғма панеллар ва конструктив элементлар шу таянч армокаркасларга бириктирилади.

Иккинчи гуруҳга бинонинг барча конструктив элементлари уйсозлик комбинатларида ва темирбетон махсулотлари заводларида тайёрланган йиғма темирбетон қисмлардан иборат бўлган бинолар киради. Тўлиқ йиғма каркасли (панелли) бинолар бир хил стандартдаги тузилишга эга бўлиб серияли тартибда қурилади.

Қуйма темир-бетон бинолар асосанкўп қаватли бўлиб юқоримустаҳкамликка эга бўлган бинолар ҳисобланади. Қуйма темир бетон уйлар ҳам икки гуруҳга, қисман монолит ва тўлиқ монолит уйларга бўлинади. Қисман монолит уйларнинг бир қисм деталлари (том ёпқич плиталар, зинапоаялар, девор тўсиқлари ва бошқалар) ягона стандартда заводларда тайёрланган ва монтаж қилинган бўлади. Бундай уйларнинг асосий қисмлари (таянч қисмлари ва деворлари) махсус тайёрланган темир каркаслар сиртига қолип (опалубка)лар ўрнатилиб бетон қоришмаси билан қуйиб тикланади.

Тўлиқ монолит уйлар қурилишида йиғма панеллардан деярли фойдаланилмайди. Бундай бинолар иссиқ ва қуриқ иқлимга эга бўлган маҳаллий шароитга мос келмайди. Бунга сабаб монолит уйларнинг бетон деворлари иссиқ ҳароратда қўшимча намликни талаб этади ҳамда иссиқ ва совуқ ҳароратни кўп ўтказди. Шу сабабли монолит бинолар махсус мураккаб архитектуравий-лойиҳавий ечимларни талаб этувчи ва сейсмик райёнларда қурилади.

Ижтимоий соҳада фойдаланилаётган бинолар лойиҳавий шакллантириш тизимларига кўра қуйидаги гуруҳларга бўлинади:

1. Умумий каридорли лойиҳа тизими;
2. Анфилад лойиҳа тизими;
3. Зал асосли лойиҳа тизими;
4. Ячейкали лойиҳа тизими;
5. Аралаш лойиҳа тизимлари қўлланилган бинолар.

Умумий каридорли лойиҳа тизимида бинонинг алоҳида хоналар умумий девор билан каридорга бирлашган бўлиб, ҳар бир хонани умумий каридорга чиқувчи камида битта эшик бирлаштириб туради. Бундай биноларга мисол қилиб узун каридор атрофида жойлашган хоналардан ташкил топган ўқув муассасалари, шифохона биноларини келтириш мумкин.

Анфилад лойиҳа тизимида бинонинг хоналари бўғин-бўғин шаклида жойлаштирилган бўлиб уларни хонадан хонага ўтиш эшиклари туташтиради. Бундай бинолар мураккаб анфилад ва чизикли анфилад шаклида бўлиши мумкин. Мураккаб анфилад лойиҳада бир неча хоналар ягона том остида жойлашган ва туташ деворларга эга бўлсада уларни бир эшик (ёки ўтиш жойи) бирлаштиради. Мураккаб анфилад бинога ягона йирик зали бўлмаган музей биносини келтириш мумкин. Чизикли анфилад лойиҳа тизим асосида қурилган бино хоналари поезд вагонлари каби жойлашиб хоналарга кетма-кет ўтиб борилади.

Зал асосли лойиҳа тизимида бинонинг барча хоналари ягона катта хона (зал) атрофида жойлашади. Бундай лойиҳа тизимида зал бино умумий майдонининг асосий қисмини эгаллайди. Зал асосли лойиҳа тизимида кинотеатрлар, концерт заллари, сорт заллари биноларини мисол келтириш мумкин.

Ячейкали лойиҳа тизимида алоҳида кириш ва чиқиш жойларига эга бўлган бир неча бўлимлардан ташкил топган ягона бино шакллантирилади. Бундай биноларда ҳар бир бўлим бошқаси билан ягона деворда бирлашсада, бўлимлар ўртасида умумий ўтиш жойига эга бўлмайди. Бинонинг ҳар бир бўлинмасининг муҳандислик қурилмалари (сув, газ, иссиқлик таъминоти ва бошқалар) ҳам алоҳида шакллантирилади. Бундай биноларга кўп подездли

тураржой биноларини келтириш мумкин.

Аралаш лойиҳа тизимлари қўлланилган бинода юқорида келтирилган лойиҳа тизимларининг камида иккитасидан фойдаланилган бўлади. Унга мисол қилиб умумий каридорга эга бўлган ўқув биносини давоми эттирувчи спорт зали жойлашган бинони келтириш мумкин.

Бинонинг конструктив элементлари асосида қисмларга ажратиши. Ананавий усулда ғиштдан қурилган тўрт қаватли ертўласи мавжуд бўлмаган бинонинг конструктив элементлари ва муҳандислик коммуникацияларининг умумий ҳажмига нисбатан ўртача улуши 1.1.1-жадвалда келтирилган.

1.1.1-жадвал.

Бинонинг конструктив элементлари ва муҳандислик коммуникацияларининг умумий ҳажмига нисбатан ўртача улуши.

№	Гуруҳи	Номи	Умумий ҳажмига нисбатан улуши (фоизда)
1.	Конструктив элементлар	1.1. Пойдеворлар	6,0
		1.2. Деворлар ва тўсиқлар	43,0
		1.3. Қаватлар ўртасидаги горизонтал тўсиқ (перикрытия)	11,0
		1.4. Том конструкциялари ва кровля	7,0
		1.5. Поллар	11,0
		1.6. Дераза ва эшиклар	7,0
		1.7. Зинапоя, балкон ва бошқа элементлар	5,0
2.	Муҳандислик коммуникациялари	2.1. Иситиш тизими	2,9
		2.2. Иссиқ, совуқ сув таъминоти	2,5
		2.3. Канализация	1,2
		2.4. Электр тизимлари	2,3
		2.5. Газ таъминоти	0,6
		2.6. Бошқа коммуникациялар (винтиляция, ёнғин хавфсизлиги, алоқа)	0,5
	Жами:		100%

Ижтимоий соҳада фойдаланилаётган ноишлабчиқариш ва фуқаролик бинолари пойдеворлари, деворлари ва томи қурилишида ишлатилган қурилиш материаллари сифатидан келиб чиқиб капиталлилик даражаси

бўйича гуруҳларга ажртилади (1.1.2-жадвал).

1.1.2-жадвал.

Биоларнинг капиталлилик даражасига кўра гуруҳланиши

Бинонинг конструктив элементлари	Биоларнинг капиталлилик гуруҳлари					
	I-гуруҳ	II-гуруҳ	III-гуруҳ	VI-гуруҳ	V-гуруҳ	VI-гуруҳ
Пойдеворлари	Темирбетонли, бетонли, бетон блокли, - ғиштли				Ёғочли, тошли, харсанг-тош қотишмали, столбали	Шағалли, грунтли
Деворлари	Ғиштли, тошли ва панелли		Шлако-блокли, енгил ғишт ва енгил тошли	Ёғоч қовурғали аралаш (ёғоч-ғиштли)	Шит-симон каркасли, сомонли ёки боғловчи қўшилган пахса	Пахса деворли, хом ғишт деворли, гувала деворли
Томи	Темир-бетонли метал сторопила	Метал, ёғоч аралаш стропи-лалли	Ёғоч стропилалли			

Пойдеворлар бино оғирлигини ерга ўтказиб берувчи таянч ҳисобланиб бино мустаҳкамлигини таъминлашда муҳим рол ўйнайди. Пойдевор бинонинг остки қисмида, асосан ер остида ётқизилади ва сейсмик ҳимояловчи вазифасини ҳам бажаради.

Пойдеворлар фойдаланилган қурилиш материаллари, конструкцияси ва қуриш технологиясидан келиб чиқиб қуйидаги гуруҳларга бўлинади:

1. Ёғоч пойдевор – енгил вазнли ёғоч биолар қурилишида узун тўсинлардан лентасимон тузилишда деворларнинг остки қисмида ётқизилади. Одатда ёғоч пойдевор остига ғишт ёки намга чидамли материаллардан асос ётқизилади ва намликни қайтарувчи битумли қоғоз билан ҳимояланади.

2. Тош пойдевор – маҳаллий шароитда харсанг тошлар, оҳак, гипс, доломит ва қум аралашмасидан (лентасимон ва ботиқ столба шаклида) қурилади.

3. Тош-бетон пойдевор - ананавий усулдаги курилишларда кўп қўлланилади. Хомашё сифатида тоғ пародалари, дарё тонлари ва табиий харсанг тошлардан фойдаланилади. Пойдевор ўрни ариқсимон казилиб, тошлар цемент қоришмаси билан лойиҳадаги баландликда терилади.

4. Ғишт пойдевор - ер ости сизов сувлари узок бўлган ва ернинг шўрланиш даражаси паст бўлган жойларда курилади. Ғишт пойдевор лентасимон шаклда, цементли ва оҳакли қоришма билан терилади. Пойдеворнинг бурчак ва кесишган жойларига боғловчилар қўйилиши мумкин. Пойдевор курилишида ишлатиладиган турли сифатли ғиштлар (сувга чидамли-кварцли, ўтга чидамли-силикат ва бошқа) мавжуд.

5. Бетон қоришмали пойдевор— шағал-тош ва бетон қоришмасидан қолип-тахталар (опалубка) ўрнатиб қўйилади.

6. Монолит-темирбетон пойдеворлар — саноат-фуқаро курилишида кенг қўлланилади. Бундай пойдеворга лойиҳа бўйича арматура каркаслар тайёрланиб бетон қоришмаси билан қўйилади.

7. Бетон блокли пойдевор—стандарт размерлардаги плиталар шаклида завод усулида тайёрланган бетон блоklarдан курилади. Бетон блоklar икки шаклда, орасида ғовак қолдирилган енгил блоklar ва монолит қўйилган оғир блоklarга бўлинади. Зарур ҳолларда махсус тайёрланган зичлиги 1,8 т/м.куб.дан юқори бўлган оғир блоklar ишлатилади.

8. Йиғма темирбетон пойдеворлар - асосан тўлиқ ёки қисман завод усулида тайёрланган темирбетон деталлардан курилади. Улар бинолар лойиҳасига мувофиқ монтаж қилинади. Йиғма темирбетон пойдеворлар турли шаклларда жумладан, лентасимон, стакан асосга ўрнатиловчи, қозик шаклида вертикал асосга ўрнатиловчи (свайний), рюмка кўринишидаги кенг такликка эга бўлган ва бошқа шаклларда бўлиши мумкин.

Йирик, кўп қаватли биноларда асосан лентасимон йиғма темирбетон пойдеворлардан кенг фойдаланилади.

Пойдевор бино оғирлигини ўтказадиган қатлам пойдевор асоси дейилади. Пойдевор асоси талаб даражасидаги зичликка эга бўлса (ер устки

юмшоқ қатлами олиб ташланиб) тўғридан тўғри пойдевор ётқизилади. Ер зичлиги ва тупроқ таркиби талабга жавоб бермаса пойдевор асоси қазилади ва шағал, тош ва бошқа зичликни оширувчи материаллар ётқизилади. Айрим ҳолларда махсус мосламали техника ёрдамида зичлаштирилади. Тупроқ қатлами юмшоқ, зичлиги паст, сизов сувлари жуда яқин жойлашган ва ботқоқлик ерларда пойдевор асосини узунлиги 6-28 метргача бўлган вертикал бетон тўсинларни ерга қоқиб ҳосил қилинади.

Деворлар ва тўсиқлар (пардеворлар) -бинонинг асосий қисмини ташкил қилади. Деворлар бино конструкциясида жойлашган ўрнига кўра икки гуруҳга, ички ва ташқи деворларга бўлинади. Ташқи деворлар бинонинг ташқи кўринишини ташкил этади ва фасад (кўриниш) деб аталади. Ички деворлар ва тўсиқлар бинони хоналарга, бўлимларга ажратиш учун хизмат қилади.

Конструктив жиҳатидан бино деворлари **таянч** (кўтариб турувчи-несущие) девор ва **тўсувчи** (пардевор-ненесущие) деворларга бўлинади.

Таянч деворлар бино тоmidан пойдеворгача бўлган оғирликни қабул қилиб пойдеворга ўтказиб беради.

Бино конструкциясида **тўсувчи** деворларга қўшимча оғирлик тушиши кўзда тутилмайди ва улар бинонинг қавати доирасида катта хоналарни бўлувчи сифатида қурилади. Шу сабабли бинони қайта реконструкция қилганда тўсувчи деворларга ўзгартиришлар киритиш мумкин.

Биноларнинг ташқи деворлари асосий таянч деворлар ҳисобланганлиги сабабли айнан деворлар қурилишига ишлатилган материаллар бинонинг тури ва капиталлик даражасини белгилайди. Бинолар деворлари асосан қуйидаги гуруҳларга бўлинади:

- пахса деворлар (сомонли ва сомонсиз лойдан тайёрланади);
- тўсинлардан тайёрланган ёғоч девор;
- тахта қопламли каркасли деворлар (ўртаси тўлдирилучи ёки кўп қаватли);
- ғишт девор (лойдан тайёрланган самонли ва сомонсиз хом ғишт,

турли пишиқ ғиштлар, силикат ғишт, цемент қоришмали, кварцли ғишт ва бошқалар);

- шлакоблочные девор (ғовак тузилишли шлак ёки бошқа енгил материалларнинг цементли қоришмасидан тайёрланади, одатда мағзида бўш жойлар қолдирилади;

- бетон блокли (турли размердаги пенобетон, керамзит, шағал аралашмали блоклардан) девор;

- панель деворлар (завод усулида тайёрланган, метал каркасли, панеллардан йиғилади).

Бино ташқи деворларининг юзаси **фасад** деб аталади. Фасад ўзида бионинг умумий архитектуравий-эстетик кўринишини мужассамлаштириши билан бир қаторда уни ташқи таъсирлардан (иқлим, ёғингарчиликлар ва бошқалар) ҳимояловчи қобиқ ҳисобланади.

Бино ташқи деворларининг пастки қисми цокол деб номланади. Цокол бино пойдеворини ташқи девор билан бирлашган қисми ҳисобланиб энг катта ташқи таъсирга (ернинг зах қайтариши, ёғингарчиликлар, томдан тушувчи сувларнинг ерга урилиб қайта сачраши ва бошқалар) учрайди. Шу сабабли цокол ўта мустаҳкам қурилиш материаллари (майдаланган тошдан тайёрланган қоришма-крошка, керамик плиткалар, мрамор ва гранит тошлар ва бошқалар) билан қопланади.

Тўсиқлар (перегородки) бионинг таянч деворлари ҳосил қилган хоналарни бўлиш, кичик хоналарга ажратиш ва фойдаланиш учун қулай ҳолга келтириш учун қурилади. Тўсиқ деворлар қалинлиги одатда бир ғишт ёки ярим ғишт қалинлигида -ғишtdан ва шлакоблочдан терилади. Шунингдек, тўсиқлар ёғоч каркасга қопланган гипсокартон, фанера, метал қопламали бўлади. Тўсиқлар бино қаватларида пастки қаватнинг том қопламасига устида қурилади ва тўсиқ остида таянч пойдевор мавжуд бўлмайди.

Бионинг қаватлар ўртасидаги ва томидаги **горизонтал тўсиқ** (перекрытия) таянч конструкция ҳисобланиб, уларга доимий ва вақтинчалик

тушувчи оғирликларни бинонинг таянч деворлари ва устунларига ўтказишини инобатга олиб ўрнатилади. Горизонтал тўсиқлар бинони каватларга ажратади.

Горизонтал тўсиқлар бинодаги ўрнига кўра қуйидаги гуруҳларга бўлинади:

- ертўла усти – бинонинг биринчи қавати ва подвал ўртасида;
- каватлараро – кетма-кет жойлашган икки қават орасида;
- устки ёпқич– бинонинг охириги қавати ва чердак ўртасида.

Фойдаланилган қурилиш материалларига кўра горизонтал тўсиқлар қуйидаги гуруҳларга бўлинади:

- ёғоч тўсинли ва юмшоқ қопламали;
- аралаш қопламали (метал балкаларга, швелерларга бириктирилган ёғочдан);
- йиғма темирбетон конструкцияли (плитали, горизонтал қовурғали панел, армокаркасли текист ва бошқалар),

Ижтимоий соҳаларда фойдаланилаётган биноларда асосан енгил горизонтал тўсиқлар (ғовакли плиталар)дан кенг фойдаланилади.

Том бино ва унинг конструкцияларини ёғингарчиликлардан ва атмосфера таъсиридан ҳимоя қилади. Чердакли бинонинг томи икки қисмдан, таянч конструкцияси ва ҳимоя қопламасидан ташкил топади. Таянч конструкцияси ***сторонила*** дейилади. Стропила асосини ташқи ва ички таянч деворларга бириктирилган фермалар ташкил қилади. Фермаларнинг устки томонига кровля бириктириладиган ёғоч ёки метал обрешеткалар ётқизилади. Томнинг ҳимоя қопламаси **кровля** деб аталади. Кровля доимий атмосфера ҳарорати ва ёғингарчиликлар таъсирида бўлганлиги сабабли юқори ҳимояни таъминлаши лозим. Стропилали томларга қаттиқ асосли кровля ва ясси томларга эса юмшоқ кровля ётқизилади.

Стропилали асосга ёпиладиган кровля учун ишлатиладиган томёпқичларга:

- асбацементли шифер;

- метал қоплама — махсус ишлов берилган, цинкали, зангламайдиган, каррозияга чидамли, турли қалинликдаги метал прокатлар;

- черепицалар — сопол, метал, пластмасса, турли полимер ва полиэтилен қоришмалли черепицалар;

- шишатолали, пластмасса аралашмалли шиферсимон тўлқинли листлар ва бошқа қуёш ҳарорати ва намгарчиликка чидамли қаттиқ юзали материаллар.

Юмшоқ кровля учун ишлатиладиган томёпқичларга:

- толь;

- пергамин;

- рубероид;

- махсус қопламалли синтетик толали тўқималли материаллар.

Юмшоқ кровлялар битум, смола ёки бошқа елимловчи материаллар ёрдамида бир неча қатламда ётқизилади. Юмшоқ кровляли томларда кам нишабли сув қочириш қиялиги ҳосил қилинади ва чиқиш сув йўлларига нов ёки ҳар хил трубадан очиқ ва ёпиқ усулда сув тушувчи тарновлар ўрнатилади.

Ясси томли кўп қаватли биноларда охириги қаватдан кейин баландлиги қатта бўлмаган техник қават мавжуд бўлади. Техник қават бинонинг турли муҳандислик жиҳозларини жойлаштириш ва томдан чакки ўтишидан қўшимча ҳимоялаш учун хизмат қилади.

Пол - бино хоналари ва қаридорларининг тағлигига ётқизилган юза қатлам бўлиб уларда мавжуд жиҳозлар вазнини ва фаолият жараёнида юзага келадиган оғирликни бинонинг таянч асосларига ўтқазиб беради.

Ижтимоий соҳада фойдаланилаётган биноларда ишлатилган қурилиш материалларидан келиб чиқиб полларнинг асосан қуйидаги турлари мавжуд:

- **тахта поллар** — тахтадан ётқизилган ва юза қатламига силлиқ қилиб ишлов берилган бўлади. Тахта поллар ёғоч тўсин ёки бруслардан тайёрланган асос устига ётқизилади. Пол ўрнатилган асос **лага** деб номланади. Поллар қурилиш технологиясига кўра икки турга бўлинади.

Биринчи турида тахталар жипслаштирувчи мослама ёрдамида ўзидан олдингисига жуфтлаб қоқилади. Иккинчи турда тахталарнинг бир чекасига кавариқ ва иккинчи чекасига ботиқ йўлак ҳосил қилиниб ўрнатганда тахта чекалари бир-бирига кириб туради. Ёғоч полли биноларнинг биринчи каватида пойдевордан лага остини шамоллатувчи тешиклар очилиши шарт. Акс ҳолда пастдан кўтарилувчи нам 3-4 йилга етмасдан пол ва лагани чиритади.

- **паркет поллар** – ёғоч пол ёки лага устига ётқизилган (ДСП, рейка, брус ва бошқа) қаттиқ юзага юқори сифатли (сада, қайин, кедр, ёнғоқ, чинор ва бошқа) ёғочлардан тайёрланган тахтачалардан махсус клей ёрдамида ётқизилади. Ҳозирги кунда турли сунъий паркетлар (таркетлар) кенг қўлланилмоқда. Таркетлар асосини ДВП ёки таркибини целюлоза ташкил этувчи материаллардан тайёрланганлиги учун ювганда ва хўллаб тозалаганда тез ишдан чиқади.

- **линолеум-паркет** сингари қаттиқ юзага ётқизилади. Қаттиқ юза лагага устига ётқизилган ёки цементли қоришмада тексланган (стяжка) бўлиши мумкин. Линолеум икки гуруҳга ажратилади, биринчи гуруҳга турли қалинлик ва кегликдаги бир қаватли линолеумлар кирса иккинчи гуруҳ линолеумлар икки қаватли яъни махсус иссиқликни ушлаб қолувчи юмшоқ асосга эга бўлади. Юмшоқ асосга эга бўлмаган линолеумлар турли клей ва мастикалар ёрдамида ётқизилади. Асосли линолеумлар клейсиз ётқизилади. Иккала гуруҳ линолеумларни ҳам ётқизиш жараёнида туташувчи чекалари махсус ламинаторда бир-бирига пайвандланади.

- **ковролан** – гилам сингани юмшоқ қобиғли бўлиб турли асосларга эга бўлади. Кавроланлар ҳам линолеум сингари қаттиқ ва текист асосга (пол ёки цементли стяжкага) ётқизилади.

- **плиткалар (кафеллар)**– биноларнинг ёрдамчи (зинапоя, ошхона, хожатхона) ва хўжалик хоналарига ётқизилади. Плиткалар турли технологияларда тайёрланган (чинни, сопол, метлах, мрамор, полихлорвинилли ва бошқалар) ва турли сифатли бўлади. Пол ётқизишда

юзаси сирпанчиқ бўлмаган (метлах, мрамор ва полихлорвинилли каби) плиткаларни танлаш лозим.

Проем (тешик) лар – бинонингташқи ва ичкидеворда дераза ва эшиклар ўрнатилган ва ўрнатилмаган тешиклардир. Одатда зинапояларга, каридордан холга, каридордан каридорга ўтиш жойларида эшик ўрнатилмаган проем бўлиши мумкин.

Деразалар - хона ёриғлигини таъминлаш ва шомоллатиш учун хизмат қилади. Хонани етарли даражада ёриқ бўлиши ва ҳаво алмашилишини таъминлаш деразалар юзасининг катталиги муҳим аҳамиятга эга. Таълим муассасалари ўқув хоналарининг ёруғлик даражасига қўйиладиган талаб “Идоравий қурилиш меъёрлари ва қоидалари” асосида меъёрланади. Ўқув хоналарида деразаларнинг камида биттасидан хонага қуёш нури тушиши лозим. Қуёш нури кўпгина касаллик вирусларини ўлдиради. Шунингдек, бинодаги ҳароратни йўқотилишини камайтириш учун шимол томондаги деворларга камроқ ва жануб, ёки қуёш кўпроқ тушиб турувчи томонига кўпроқ дераза ўрнатиш мақсадга мувофиқ.

Эшиклар – бинога ва хоналарга кириб чиқишни таъминлаш ва зарур ҳолларда етарли даражада изоляция қилиш вазифасини бажаради. Эшиклар катталиги кириб чиқиш тезлиги ва миқдорига ва хонанинг ҳажмига боғлиқ бўлади. Таълим муассасаларида ўқув хоналарига ўрнатиладиган эшиклар сони ва катталиги “Идоравий қурилиш меъёрлари ва қоидалари” асосида меъёрланади. Бунда ёнғин хавфсизлиги ва фавқулотда ҳодисалардан муҳофазаланиш инobatга олинади.

Бинонинг бош кириш жойида эшик(лар) ўрнатилишига алоҳида талаблар мавжуд. Бу талаблар бинонинг дизайни ва кириб чиқиш тезлигининг бино ичкрасидаги ҳароратга таъсирини ўрганган ҳолда белгиланади. Кўп қаватли йирик биноларда алоҳида, бино сатҳидан бўртиб чиқувчи бош кириш жойлари қурилади.

Бинонинг бошқа конструктив қисмларига бош кириш жойи, зинапоялар, балконлар, лоджалар, мансардалар ва бошқалар киради.

Биоларнинг асосий муҳандислик жиҳозлари.

Сув таъминотитизими (водопровод) – ижтимоий соҳада фойдаланилаётган биоларда санитар-гигиеник ҳолатни таъминлаш, сув истеъмолига бўлган эҳтиёжни қондириш, ёнғин хавфсизлигини таъминлаш учун хизмат қилади. Биоларда совуқ ва иссиқ сув таъминоти тармоқлари ва ёнғин хавфсизлиги сув тармоғи мавжуд бўлади.

Совуқ сув таъминотитизими уч хил схемада монтаж қилиниши мумкин:

1. Пастдан тарқатилувчи ананавий схема (шаҳар тармоғида сув босими етарли бўлган ҳолларда). Бу схемада сув йўлининг охири берк ёки айланма ҳаракатланувчи бўлиши мумкин.

2. Юқоридан тарқатилувчи схема. Юқори қаватли ва шаҳар тармоғида сув босими доимий етарли бўлмаган биоларда ушбу схемада монтаж қилиниб бионинг томида (сув таъминотидаги узулишларни қоплаш имконига эга бўлган) сув йиғиш баки ўрнатилади.

3. Насосли марказлашган таъминот схемаси. Бундай схема сув босими сурункали етишмайдиган, юқори қаватларга сув етиб бормайдиган ҳудудларда қўлланилади. Бундай схемада сув таъминоти насос ёрдамида тортиш ва сув йиғиш бакларида етарли сув миқдорини ҳосил қилиб туриш ҳисобига амалга оширилади.

Йирик шаҳарларда ва янги қурилишларда биоларда ва бино атрофида ёнғин хавфсизлиги сув тармоқлари (гидрантлар) алоҳида қурилади.

Иссиқ сув таъминоти – етказиб бериш манбасига кўра икки гуруҳга, марказий ёки алоҳида (локал) таъминот тармоғига бўлинади. Марказий тармоққа йирик қозонхоналар, иссиқлик электр станциялари ёки ишаб чиқариш жараёнида ортиқча иссиқлик ҳосил қилинувчи корхоналардан етказиб берилади. Бинога иссиқ сув таъминоти тизими турли схемаларда, алоҳида айланма ҳаракатлануви тармоқ, аралаш ёки қисман иситиш функцияси қўшилган (душ ёки ошхоналардан ўтувчи стоякларда сочик

куритгичлари мавжуд бўлган) ва бошқа.

Алоҳида иссиқлик таъминоти икки усулда, марказлашган ва ички иссиқ сув ҳосил қилиш манбаларидан таъминланади. Марказлашган таъминотда бино ёки бир неча бино учун иссиқ сув етказиб берувчи кичик қозонхоналардан фойдаланилади.

Ички иссиқ сув таъминоти истеъмол нуқталарида титанлар, сув қиздиргичлар, қуёш батареялари, ошхона комбайнлари, кир ювиш машиналари ва бошқа манбалар орқали таъминланади. Бундай энергияни иқтисод қилишга йўналтирилган иссиқ сув етказиб бериш технологиялари сўнгги пайтларда жадал ривожланмоқда.

Сув қочириш тизими (канализация) совуқ сув таъминоти тизимига параллел равишда пастдан тепага томон монтаж қилинади. Ҳар бир стоякнинг ертўладаги марказий қувурга уланган жойида чиқинди йиғувчилар (грязовиклар) ўрнатилади ва улар вақти-вақти билан тозалаб турилади. Сув қочириш трубаларининг тепа қисми бино тоmidан чиқиб турувчи шомоллатиш трубаларига уланади. Бино ёки бино бўлимларидан чиқувчи марказий қувур ҳудуддаги бинолар орасидан ўтувчи магистралга бориб қўшилади.

Иситиш тизими бинода инсон яшаши ва фаолияти учун зарур ҳароратни таъминлашга хизмат қилади. Иситиш тизими иссиқлик манбаларидан келиб чиқиб икки гуруҳга бўлинади. Биринчи гуруҳга марказий иситиш тармоғидан иссиқлик билан таъминланувчи тизимлар киради. Ҳар бир бинонинг иситиш тизими иссиқлик киритиш нуқтаси (элеватор) орқали магистралга уланади. Бинодаги иситиш тизимига иситкичлар вертикал, параллел ва қаватлар кесимида уланиши мумкин. Амалиётда уч ва ундан ортиқ қаватли биноларда вертикал ёпиқ айланиш тизим кенг қўлланилса бир ва икки қаватли биноларда параллел ва қаватлар кесимидаги иситиш тизими қўлланилади.

Иккинчи гуруҳ иситиш тизимига маҳаллий (локал) ва индивидуал қозонхоналардан иссиқлик билан таъминланувчи тизимлар ва иситиш

печлари орқали иситиш киради. Ҳозирги кунда бозор иқтисодиёти шароитида ёқилғини тежаш имконияти кенг бўлган локал иситиш тизимларидан фойдаланишга катта эътибор қаратилмоқда.

Газ таъминоти тизими – ижтимоий соҳадаги биноларда маъиший эҳтиёжни қондириш учун хизмат қилади. Газ таъминоти асосан уй-жой биноларида, меҳмонхоналарда, талабалар турар жойларида, умумий овқатланиш учун хизмат қилувчи биноларда мавжуд. Газ тақсимлагич (ГРП) ускуналарида биноларга паст босимли (0,5А гача) газ етказиб берилади. Газ тақсимлагичдан бинога газ етказиб берувчи тармоқда бинодан камида 3-5 м узоқликда, фавқулотда ҳолатларда газни ёпиб қўядиган кран ўрнатилиши шарт.

Биноларга электр энергияси таъминоти марказий ток тақсимлагич (трансформатор)дан амалга оширилади. Кўп қаватли биноларга асосан тўрт йўлакли кабеллар орқали уч фазали, 380/220 вольт кучланишли электр энергияси етказиб берилади. Электр энергияси тизими бинодан фойдаланиш мақсадига қараб тайёрланган лойиҳа асосида монтаж қилинади. Бинонинг электр энергетика тизими ишга тушуришдан олдин лойиҳада таъминланиши лозим бўлган кучланишли қувват остида тўлиқ синовдан ўтказилади. Бинодан фойдаланиш давомида электр энергетика тизими ҳар йили бир марта махсус электр энергиясидан фойдаланишни назорат қилувчи ташкилотлари томонидан текширувдан ўтказиб борилади.

Ижтимоий йўналишда фойдаланилаётган биноларда юқорида келтирилган муҳандислик коммуникацияларидан ташқари лифтлар, шамоллатиш ускуналари (винтиляция), қаттиқ маъиший чиқиндиларни ташлаш қувурлари (мусоропровод) бўлади. Уларнинг ўрнатиш ишлари ва схемаси бинонинг лойиҳа-смета ҳужжатларда келтирилган тартибда амалга оширилади.

1.2. Ижтимоий соҳада бино ва иншоотларни техник эксплуатация қилиш ва самарали фойдаланишни ташкил этиш.

Биноларни фойдаланишга яроқли ҳолда сақлаш, уларга ягона техник хизмат кўрсатиш сиёсатини амалга ошириш, биноларнинг конструкцияларини муҳандислик тизимларини ва қурилмаларини, шунингдек уларга тегишли ҳудудларни сақлаш ва таъмирлаш бўйича амалдаги меъёрларни бажарилишини таъминлаш ишлари биноларни техник эксплуатация қилиш билан боғлиқ тадбирлар мажмуасини ташкил этади.

Биноларни техник эксплуатация қилиш ўз таркибига қуйидаги вазифаларни олади:

1. Бинолардан фойдаланишни бошқариш:

- а. биноларнинг эксплуатациясини ташкил этиш;
- б. турли хизмат кўрсатувчи ва мол етказиб берувчи ташкилотлар билан муносабатларни олиб бориш;
- в. бинолардан фойдаланувчилар ва хизмат кўрсатувчилар ўртасидаги муносабатларни ташкил этиш.

2. Бинонинг қурилиш конструкциялари ва муҳандислик конструкцияларига техник хизмат кўрсатиш ва таъмирлаш:

- а. техник хизмат кўрсатиш ҳамда диспетчерлик ва авария хизмати;
- б. бинони режали назоратдан ўтказиш;
- в. мавсумий эксплуатация ва тайёргарлик;
- г. жорий таъмирлаш;
- д. капитал таъмирлаш.

3. Тозалик санитария ишлари:

- а. умумий фойдаланиш майдонларида тозаликни таъминлаш;
- б. бино ҳудудида тозаликни таъминлаш;
- г. кўкаламзорлаштириш ва дарахтларга ишлов бериш.

Бинога техник хизмат кўрсатиш бино элементлари ва бино ички тизимларини соз ҳолатда сақлаш, унинг конструкцияларини, жиҳозлар ва техник қурилмаларини белгиланган кўрсаткичларда ва режимда сақлаш

билан боғлиқ ишлар мажмуасидан ташкил топади.

Биоларга техник хизмат кўрсатиш тизими белгиланган миқдордаги материаллар ва молиявий маблағлардан фойдаланган ҳолда бино ва муҳандислик тизимларининг ўрнатилган хизмат кўрсатиш муддати давомида соз ҳолатда фаолият кўрсатишини таъминлайди.

Бинога техник хизмат кўрсатиш унинг ҳолатини назорат қилиш, техник соз ҳолатда бўлишини таъминлаш, муҳандислик тизимларини таъмирлаш, созлаш ва ишга яроқлилигини таъминлаш каби ишлардан ташкил топади. Бинонинг техник ҳолати режали ва режадан ташқари текширишлар ўтказиш орқали назорат қилинади.

Режали текширув ўз навбатида икки турга: умумий режали текширув ва қисман (бинони кузатиш режалаштирилган қисмини) текширишга бўлинади. Бинони умумий текшириш ҳар йили икки марта – баҳорда ва кузда, иситиш тизимини ишга тушириш олдидан ўтказилади.

Бинога техник хизмат кўрсатиш билан боғлиқ ишлар бинонинг қурилиш ва муҳандислик лойиҳасидан келиб чиқиб, бажарилиш муддатлари кўрсатилган ҳолда режалаштирилиб, унда ҳафталик, ойлик ва йиллик иш ҳажми белгилаб берилади.

Иқтисодиётнинг турли тармоқлари ва соҳаларида фойдаланиладиган бино ва иншоотлар мазкур тармоқларнинг ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш жараёнлари хусусиятидан келиб чиққан ҳолда ўзига хос конструктив-лойиҳавий хусусиятларга эга бўлади. Ҳар қандай бино ва иншоотлар фойдаланиш мақсадидан келиб чиққан ҳолда ихтисослашади. Шу сабабли бино ва иншоотлар қурилишини режалаштириш ва улардан фойдаланишни ташкил этишда уларнинг ихтисослик хусусиятларини инобатга олиш муҳим аҳамиятга эга. Биолар ихтисослик хусусиятларига кўра тўла ихтисослашган, қисман ихтисослашган ва фойдаланишга ихтисослаштирилган бўлади. Тўла ихтисослашган биоларни қуриш одатда, лойиҳа-қурилиш ташилотлари томонидан махсус лойиҳаланади. Тўла ва мукамал ихтисослашган биолар қуриш учун

тайёрланган лойиҳалар қурилиш жараёнига такрор ва такрор қўлланилади ва улар *типавой* (бир хил тузилишдаги) бинолар дейилади. Бир хил тузилишдаги бинолар қурилишини ҳамда уларга ишлатиладиган қурилиш материаллари ва конструкцияларини кўп миқдорда ишлаб чиқарилишини йўлга қўйиш ва бундай жараёнда кўплаб бинолар қуриш *серияли* бинолар қуриш дейилади.

Био ва иншоотларнинг ихтисослашуви билан боғлиқ тармоқ хусусиятларини, мазкур ишнинг объекти сифатида танланган, мактабгача таълим муассасасидан келиб чиққан ҳолда, ушбу ихтисослик бинолари мисолида кўриб чиқсак янада тушунарли бўлади.

Маълумки, Республикамизда таълим тизимини Кадрлар тайёрлаш миллий дастури асосида ислоҳ қилиш жараёнида таълим муассасалари моддий-техника баъзасини мустаҳкамлашга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Таълим муассасалари, шу жумладан, мактабгача таълим муассасалари биноларини капитал таъмирлаш, янги бинолар қуриш ва уларни давлат таълим стандартлари талабларига мувофиқ жиҳозлаш, замонавий техника ва технологиялар билан таъминлаш мақсадида улкан ишлар амалга оширилмоқда.

Бинолар, таълим муассасаларида, таълим-тарбия жараёнини ташкил этиш билан боғлиқ бўлган барча шарт-шароитларни яратиш учун хизмат қилади. Бинолар тузилиши жиҳатидан маълум йўналишда фойдаланишга ихтисослашган бўлади, улардан ўқув жараёни ва таълим муассасаси фаолиятини ташкил этиш билан боғлиқ бўлган турли мақсадларда фойдаланилади. Масалан, бир бинода гуруҳ хоналари, ошхона, маъмурий бошқарув аппарати, мед.пункт ва бошқа таълим-тарбия жараёнини ташкил этиш билан боғлиқ бўлимлар фаолият кўрсатиши мумкин. Аммо био унинг асосий функционал вазифаси ҳамда био майдонининг асосий қисмидан қандай вазифада фойдаланилишига қараб номланади.

Мактабгача таълим муассасаларининг бинолари улардан фойдаланишнинг асосий йўналишларидан келиб чиқиб қуйидаги гуруҳларга

бўлинади:

Гуруҳ хоналари (ётоқхоналар, ўйинхоналар - тарбияланувчилар асосий вақтини ўтказишлари учун хизмат қилувчи хоналар)

Маънавий-маърифий йўналишида фойдаланилаётган бинолар ва иншоотлар (маънавият марказлари, заллар ва бошқалар).

Маъмурий бинолар(Таълим муассасаси фаолиятини бошқариш билан боғлиқ барча хизматлар).

Спорт-соғломлаштириш ва ошхона бинолари(спорт заллари, тиббиёт хоналари, профилакториялар, ошхоналар).

Мактабгача таълим муассасаларида **иншоотлар** асосан икки гуруҳга бўлинади.

Спорт-соғломлаштириш иншоотлари (спорт майдончалари, сузиш ҳовзалари, ҳар бир гуруҳга ажратилган айвончалар ва бошқалар).

Хўжалик иншоотлари (Қозонхоналар, гараж, автомобил тўхташ жойлари, иссиқхоналар, кир ювиш хонаси, омборхона ва бошқалар).

Спорт-соғломлаштириш, умумий овқатланиш ва гуруҳ хоналарига бўлган талаб даражасини ўрганишда тарбияланувчилар сонидан келиб чиқилади.

Ҳозирги кунда мактабгача таълим муассасаларида таълим-тарбия жараёнини дунё талаблари даражасида ташкил этиш учун имкон берувчи моддий техника баъзасини яратишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Бунда асосий вазифа янги биноларни қуриб фойдаланишга топшириш, мавжуд биноларни капитал таъмирлаш ва реконструкция қилиш ҳисобланади. Қурилиш-таъмирлаш ишларини амалга ошириш жараёнида сарфланадиган меҳнат, моддий-техник ва молиявий маблағлардан самарали фойдаланишни ташкил этиш масаласи ўта долзарблигини кўрсатмоқда.

Қурилиш ва таъмирлаш ишларини қонуний-меъёрий ҳужжатлар асосида ташкил этиш, ишларни технологик кетма-кетликда ва узлуксиз бажарилиб боришини таъминлаш орқали ажратилган моддий ва молиявий маблағлардан самарали фойдаланишга эришилади.

Қурилиш-таъмирлаш ишларини жадаллаштириш бўйича тадбирлар мажмуасида зарур қисмлардан бири ташкилий-техникавий тайёргарликни такомиллаштириш бўлиб, ишларни бажариш бўйича техникавий хужжатларни ишлаб чиқиш, иш жараёнини назорат қилувчи самарали механизм яратишдир.

Таълим муассасалари биноларидан таълим-тарбия жараёнининг хусусиятига кўра унумли фойдаланиш.

Мактабгача таълим муассасалари биноларида таълим-тарбия жараёнини давлат стандартлари талабларига мувофиқ ташкил этишда биноларнинг қўйилган талабларга жавоб бериши ва уларни жиҳозлаш, замонавий техника ва технологиялар билан таъминлаш катта аҳамиятга эга.

Мактабгача таълим муассасаларида бинолардан комплекс шаклида гуруҳ хоналари, спорт соғломлаштириш, маънавий-маърифий, маъмурий-хўжалик биноларига ажратган ҳолда фойдаланиш мақсадга мувофиқ. Мактабгача таълим муассасалари бинолари жамоат биноларига қўйиладиган барча талабларга (ШНК 2.08.02-09) жавоб бериши лозим.

Гуруҳ хоналари жойлашган бинолар куйидаги функционал-техник ва архитектуравий-шаҳарсозлик талабларига жавоб бериши кўзда тутилади:

- биноларнинг табиий ёритилиш ва шомоллатиш жойлари бўлиши ҳамда улар 10-15 дақиқада бино ҳавосини тўлиқ алмашинишини таъминлаши лозим (КМК 2.01.05-98);

- бинога камида иккита кириш ва чиқиш жойлари (қарама-қарши томонларида) бўлиб уларни ҳар бирининг катталиги бинодаги одамларни 2-3 дақиқада (фавқулотда ҳолатларда) чиқишларини таъминлаш учун етарли бўлиши лозим (ШНК-2.04.09-07);

1.3. Ижтимоий соҳада фойдаланилаётган бинолардан фойдаланишни ташкил этишнинг ташкилий-иқтисодий асослари.

Таълим муассасаларида, шу жумладан, мактабгача таълим муассасаларида амалга ошириладиган қурилиш-таъмирлаш ишлари асосан

куйидаги гуруҳларга бўлинади:

1. Бино ва иншоотларни куриш
2. Бино ва иншоотларни капитал таъмирлаш
3. Бино ва иншоотларни реконструкция қилиш
4. Жорий таъмирлаш ишлари.

Таълим-тарбия жараёнини ДТС талаблари даражасида ташкил этиш учун мактабгача таълим муассасасида тарбияланувчилар контингенти учун меъёр талаблари даражасида етарли таълим-тарбия майдони бўлиши лозим. Таълим-тарбия жараёни учун зарур майдонни таъминлаш учун янги таълим-тарбия бинолари куриш зарурати юзага келади.

Бино ва иншоотларни куриш Ўзбекистон Республикаси Давлат архитектура ва курилиш қўмитаси томонидан белгиланган талаб ва меъёрлар асосида ташкил этилади. Янги курилишни ташкил этиш жараёни бинога бўлган эҳтиёждан келиб чиқиб Техник иқтисодий асоснома (ТИА) тайёрлашдан бошланади. Техник иқтисодий асосномада курилиши лозим бўлган бинонинг умумий майдони, шу жумладан гуруҳ хоналарининг, ёрдамчи хоналарининг умумий майдони кўрсатилади. Шунингдек, бинодан фойдаланишни ташкил этиш ҳамда тарбиячи ва тарбияланувчиларга қулайликлар яратиш билан боғлиқ қўшимча майдонлар кўрсатилиши лозим.

Таълим муассасаларида бино ва иншоотлар курилишини ташкил этиш Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 12 сентябрдаги 395-сонли «Капитал курилишда хўжалик муносабатлари механизмини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Қарори билан тасдиқланган «Марказлаштирилган манбалар ҳисобига курилишни ташкил этиш, молиялаштириш ва кредитлаш тартиби тўғрисида Низом»га мувофиқ амалга оширилади. Курилишни ташкил этиш жараёнида амалга ошириладиган ишлар 1.1-расмда келтирилади.

Бино курилишига рухсат берувчи ҳужжатларни расмийлаштириш тартиби Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2000 йил 5 августдаги 305-сон Қарорига мувофиқ ишлаб чиқилган ва Ўзбекистон

Республикаси Давлат архитектура ва қурилиш қўмитасининг 2001 йил 15 майдаги 1-сон Қарори билан тасдиқланган “Инвестиция лойиҳаси учун бошланғич-рухсат бериш ҳужжатларининг таркиби, уларни ишлаб чиқиш, келиштириш ва тасдиқлаш тўғрисидаги Низом”га мувофиқ тайёрланади.

Бино ва иншоотлар қурилиши учун бошланғич-рухсат бериш ҳужжатлари (кейинги ўринларда БРХ) капитал қурилиш ва архитектура соҳасида амал қиладиган қонунлар ва меъёрий ҳужжатлар асосида тайёрланадиган лойиҳа ва тендер ҳужжатларини ишлаб чиқиш учун зарур ҳужжатлар пакетидан иборат.

Бошланғич-рухсат бериш ҳужжатлари таркиби қуйидагилардан иборат:

а) Вазирлар Маҳкамасининг 1992 йил 27 майдаги қарори билан тасдиқланган Ўзбекистон Республикасида ноқишлоқ хўжалик эҳтиёжлари учун ер участкаларини олиб қўйиш ва бериш бўйича материалларни расмийлаштириш тартиби тўғрисидаги низомнинг II бўлими 1-бандига мувофиқ ҳудудий тааллуқлилиги бўйича тегишли ҳокимиятга юридик ва жисмоний шахснинг объектни жойлаштиришга ариза-хати;

б) объект қурилиши учун ер участкасини (участкалар, вариантлари билан бўлиши мумкин) танлаш тўғрисидаги далолатнома;

в) Қурилиш учун ер участкасини танлаш далолатномасини тасдиқлаш ваколатига эга давлат ҳукумати тегишли органининг қароридан кўчирма нусха;

г) ер участкасининг топографик-геодезик сурати;

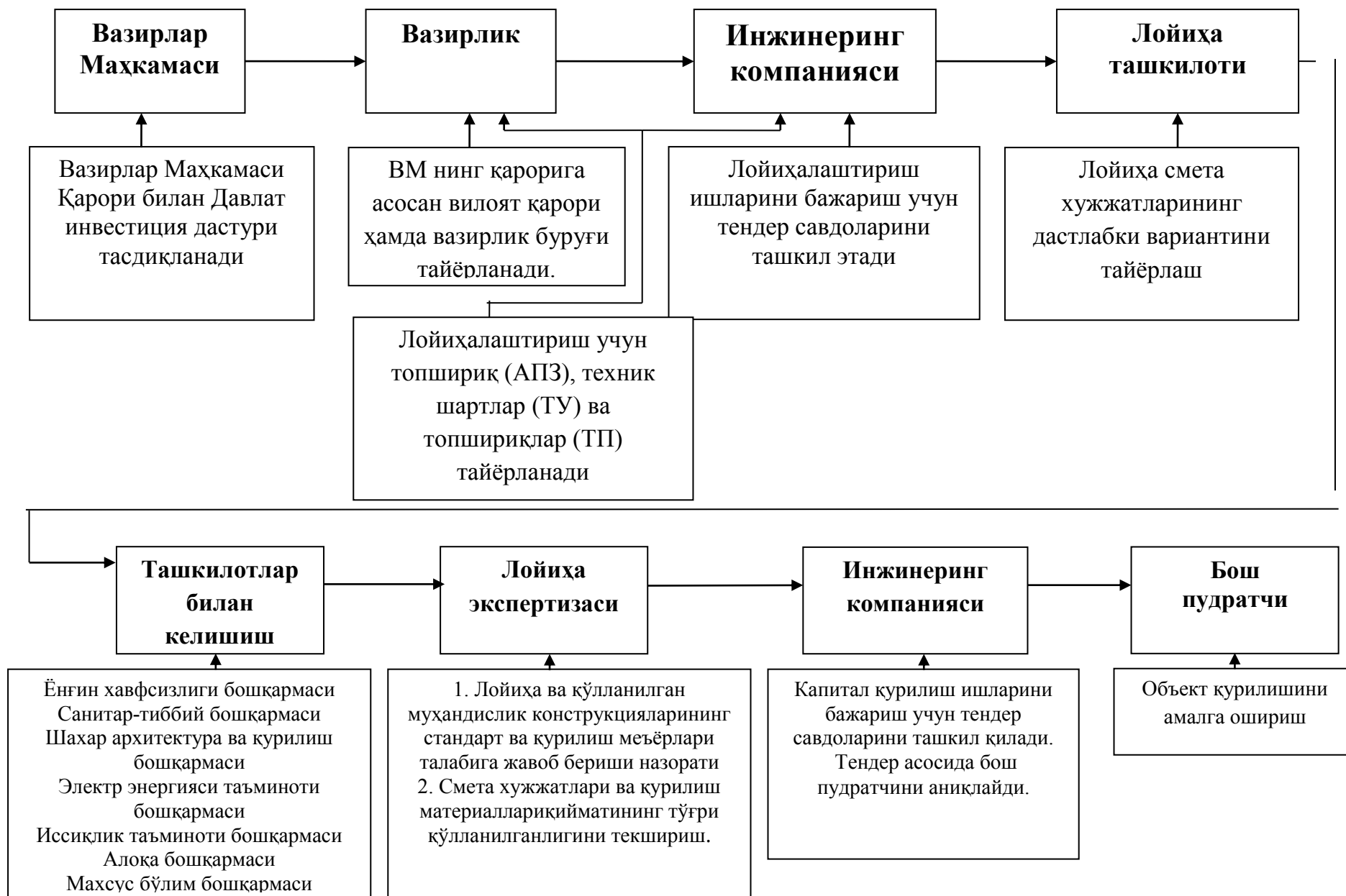
д) архитектура-режалаштириш топшириғи, I қисм (АРП-I);

е) муҳандислик тармоқларига уланиш учун техник шартлар;

ж) муҳандислик коммуникациялари трассаларини ётқизиш учун ер участкасини танлаш ҳақида далолатнома;

з) Низомнинг II бўлими 16-бандига биноан муҳандислик коммуникациялари трассаларини ётқизиш учун ер участкасини танлаш далолатномасини тасдиқлаш ваколатига эга давлат ҳукумати тегишли органининг қароридан кўчирма нусха;

**1.3.1-расм. Марказлашган маблағлар ҳисобидан бино ва иншоотлар
қурилишини ташкил этиш тартиби**

и) муҳандислик коммуникациялари трассаларининг топографик-геодезик сурати;

к) архитектура-режалаштириш топшириғи, II қисм (АРП-II).

Юқорида келтирилган бино ва иншоотлар қурилиши учун бошланғич-рухсат берувчи ҳужжатларни тайёрлашда очиб берилиши лозим бўлган асосий кўрсаткичларга қуйидагилар киради:

- Худудий тааллуқлилиги бўйича тегишли ҳокимиятга объектни жойлаштиришга ариза-хат. Хатда Низомнинг II бўлими 4-бандига мувофиқ объектга унинг жойлашган ўрни ва ер участкасига доир асосий кўрсаткичлар ва унга қўйиладиган талабларнинг қисқача асосланиши акс эттирилади.

- Ер участкасини танлаш далолатномаси. Далолатномада Низомнинг II бўлими 7-11-бандларига мувофиқ аҳоли пункти ёки бошқа ҳудуд тузилмасида танланадиган ер участкасининг жойлашиши, шу пайтдаги ҳолати, ерлар тавсифи ва ундан фойдаланиш, мавжуд иморатлар, кўчатлар, муҳандислик коммуникациялари ва бошқа масалалар акс эттирилади.

- Ер участкасини танлаш далолатномасини тасдиқлаш тўғрисидаги қарордан кўчирма нусха Низомнинг II бўлими 17 ва 18-бандларига мувофиқ бу ҳужжат ер участкасининг асосий ўлчовлари ва тавсифлари, аввалги ердан фойдаланувчидан ерларни олиб қўйиш талаблари, архитектура-режалаштириш топшириғи (АРТ-1)ни тайёрлаш, ер участкасидан фойдаланиш бўйича буюртмачига топшириқлар ва бошқа талаблар кўрсатилган ҳолда тайёрланиши мумкин.

- Ер участкасининг топографик-геодезик сурати. Ер участкасини танлаш далолатномасига биноан архитектура ва қурилиш ҳудудий органлари билан келишилган координаталар тизими, масштаб ва чегараларда бажарилади.

- Архитектура - режалаштириш топшириғи. 1-қисм Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳри архитектура ва қурилиш бош бошқармалари (бошқармалари ва бўлимлари) томонидан ишлаб чиқилади ва архитектура-шаҳарсозликнинг асосий талабларини белгилайди, унда

қуйидагилар кўрсатилади:

- 1) архитектура-режалаштириш топшириғини бериш учун асослар;
- 2) аҳоли пункти (умумшаҳар марказ зоналари, тураржой мавзеси, саноат зонаси, шаҳар атрофидаги ҳудуд ва бошқалар) бош режасида лойиҳалаштирилаётган объектнинг жойлашган ўрни;
- 3) ҳудуднинг муҳандислик-геологик тавсифи, сейсмиклиги (агар туманнинг микросейсмик харитаси мавжуд бўлса, унинг маълумотлари бўйича кўрсатилади)га доир дастлабки маълумотлар, ерости сизов сувларининг мавжудлиги (жойлашганлик даражаси ва тебраниш амплитудаси);
- 4) мавжуд иморатлар (сақланиб қоладиган, бузиб ташланадиган), келажакда бажариладиган қурилишлар ва бошқалар;
- 5) ёруғлик, шамол эсиши томонларини ҳисобга олиб аҳоли пунктнинг бош режасида объектларни жойлаштиришнинг вазиятли режаси;
- 6) лойиҳалаштириш объекти, фасадларни ташқи безатиш, ободонлаштириш, кўкаламзорлаштириш ечимлари ва кичик архитектура шакллари ва бошқаларга қўйиладиган асосий архитектура-режалаштириш талаблари;
- 7) давлат назорати органлари (СЭС, ёнғиндан сақлаш хизмати, йўл хавфсизлиги хизмати, Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси ва бошқалар) талабларини бажариш бобида лойиҳаси, қурилиш бош режаси ва лойиҳалаштирилаётган бинонинг архитектура-режалаштириш ечимини келиштириш шартлари;
- 8) мазкур меъёрий ҳужжатнинг 3-банди "г" кичик бандида кўрсатилган топографик-геодезик сурат бўлмаганда топографик-геодезик ва муҳандислик-геологик ишларини олиб боришга қўйиладиган талаблар;
- 9) кўчмас мулк кадастри хизмати томонидан бузиладиган нотураржой бинолар ва иншоотларни ҳамда техник инвентарлаш бюроси томонидан бузиладиган тураржой иморатлари ва кўп йиллик кўчатларни баҳолаш зарурати.

- Объектнинг муҳандислик тармоқларига уланиши учун техник шартлар объектнинг ҳисоб-китоб қилинган талабдаги имкониятларидан келиб чиқиб, мавжуд муҳандислик тармоқларига, манбаларига уланиш, тармоқлар манбаларининг янгиларини куриш ёки таъмирлаш жойи ва талабларини белгилайди.

- Муҳандислик коммуникациялари трассаларини ётқизиш учун ер участкасини танлаш далолатномаси тузилади. Далолатномада Низомнинг II бўлими 7-15-бандларига мувофиқ аҳоли пункти ёки бошқа ҳудуд тузилмасида трассанинг ўтиши, ерларнинг шу пайтдаги ҳолати, мавжуд иморатлар, кўчатлар, муҳандислик коммуникациялари, йўллар билан туташган жойлар ва бошқа масалалар акс эттирилади.

Лойиҳа-режалаштириш ҳужжатлари билан таъминланган аҳоли пунктларида объект курилиши ва муҳандислик коммуникациялари трассаларини ётқизиш учун ер участкаси бир вақтда танланади ва битта далолатнома билан расмийлаштирилади.

- Муҳандислик коммуникациялари трассаси учун ер участкасини танлаш далолатномасини тасдиқлаш ҳақидаги қарордан кўчирма нусха Низомнинг II бўлими 17-19-бандларига мувофиқ ер участкалари асосий кўрсаткичлари ва тавсифлари, аввалги ердан фойдаланувчидан ерларни олиб қўйиш, архитектура-режалаштириш топшириғи (АРТ-II)ни тайёрлаш талаблари, буюртмачига ер участкаларидан фойдаланиш бўйича топшириқлар ва бошқа талабларни кўрсатган ҳолда тайёрланади.

- Муҳандислик коммуникациялари трассаси топографик-геодезик сурати муҳандислик коммуникациялари трассаларини ётқизиш учун ер участкасини танлаш далолатномасига биноан ҳудудий архитектура ва курилиш органлари билан келишилган координаталар тизими, масштаби ва чегараларда бажарилади.

Муҳандислик коммуникациялари трассалари ва объект ер участкасининг топографик-геодезик сурати бир вақтда амалга оширилиши мумкин.

- Архитектура-режалаштириш топшириғи II-қисми муҳандислик

коммуникациялари трассаси ва уни ётқизишга асосий талабларни белгилайди ва унда қуйидагилар кўрсатилади:

1) коммуникациялар уланган, трассировка қилинган жойлар, магистраллар, кўчалар ва тор кўчалар кесишган жойда жойлашганлиги, тармоқлар узунлиги;

2) фойдаланувчи ташкилотлар томонидан берилган техник шартлар талаблари, шунингдек аҳоли пункти бош режаси ёки батафсил лойиҳалаштириш, қурилиш, мавзеларнинг лойиҳаси талаблари, қурилиш меъёрлари ва қоидалари талабларининг бажарилиши шартлари;

3) лойиҳалаштириладиган коммуникацияларни ётқизиш шартлари;

4) мазкур меъёрий ҳужжатнинг топографик-геодезик сурати бўлмаганда, мавжуд ерости коммуникациялари кўрсатилган ҳолда топогеодезик ишлар ва муҳандислик-геологик тадқиқотларни бажариш зарурати.

•Бошланғич-рухсат бериш ҳужжатларини тайёрлашнинг асосий ижрочилари:

Буюртмачи томонидан ўз ҳисобига мазкур меъёрий ҳужжатнинг "г", "е", "и" бандларида кўрсатилган БРХ материаллари тайёрланади.

Туман, шаҳар, вилоят ҳокимияти томонидан мазкур меъёрий ҳужжатнинг "в" ва "з" бандларида кўрсатилган БРХ материаллари бажарилади.

Архитектура ва қурилиш бош бошқармаси томонидан буюртмачи ҳисобига Мазкур меъёрий ҳужжатнинг "д" ва "к" бандларида кўрсатилган БРХ материаллари тайёрланади.

Жойлардаги вилоят (шаҳар) Архитектура ва қурилиш бош бошқармалари томонидан мазкур меъёрий ҳужжатнинг "б" ва "ж" бандларида кўрсатилган БРХ материаллари тайёрланади.

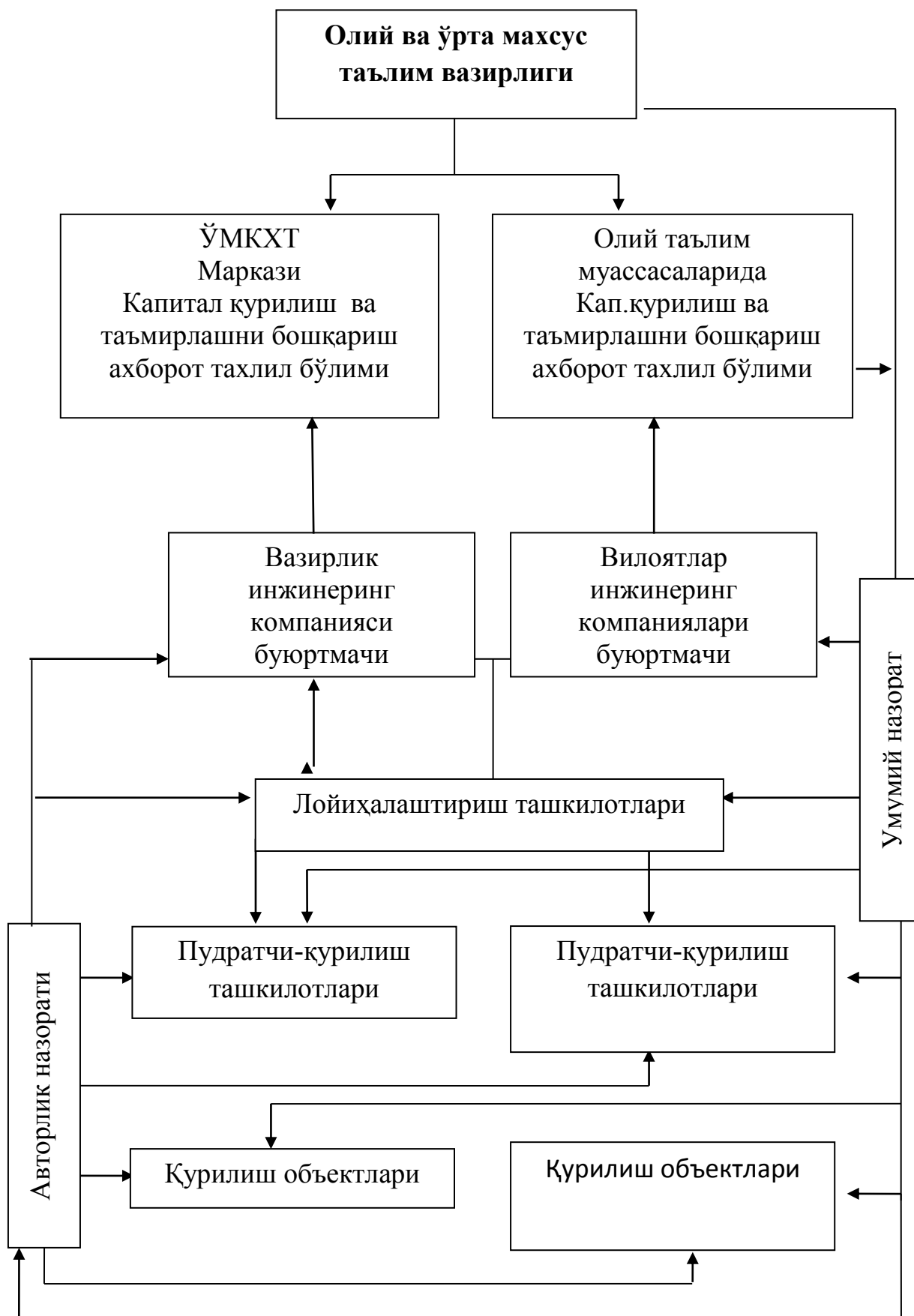
Объектнинг мақсади ва аҳоли пункти бош режасидан ташқарида жойлашган жойидан келиб чиқиб, буюртмачи қўшимча равишда АРТ-1 ва АРТ-Ида кўрсатилган йўл хавфсизлиги хизмати органлари, автомобиль йўлларида фойдаланиш хизматлари, темир йўл транспорти, тарих ва

маданият ёдгорликларини сақлаш жамияти ва бошқа манфаатдор ташкилотлар билан келишиб олади.

БРХ пакетини тайёрлаш курувчи-буюртмачининг вазифаси ҳисобланади. Мазкур меъёрий ҳужжатнинг 3-бандида кўрсатилган ҳужжатлар мавжуд бўлганида буюртмачи-курувчи тегишли фаолият тури билан шуғулланадиган шахсларга шартнома асосида БХРни тайёрлашга буюртма бериши мумкин.

Таълим муассасаларида амалга ошириладиган қурилиш ва таъмирлаш ишлари устидан **умумий назорат** – олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг қурилиш ва таъмирлаш ишларини ташкил этувчи ва бошқарувчи бўлими томонидан амалга оширилади. Бошқарувни амалга ошириш схемаси 1.1.2-расмда келтирилади.

Бино ва иншоотлар қурилишини бошлашга Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2000 йил 27 декабрдаги 509-сон Қарорига мувофиқ тасдиқланган “Қурилиш объектларини рўйхатдан ўтказиш ва қурилиш-монтаж ишларини бошлашга рухсатномалар бериш тартиби тўғрисида Низом”га мувофиқ рухсатнома олинади.

1.3.2-расм. Таълим муассасаларида қурилиш-таъмирлаш ишларини бошқариш

1.4. Бино ва иншоотларнинг жисмоний эскириши ва қайта тиклаш ишлари тавсифи.

Бино ва иншоотлар куриб ишга тушурилганидан тугатилгунига (бузиб ташлангунга) қадар бўлган вақт оралиғи уларнинг фаолияти давомийлигини билдиради. Бино фаолиятининг давомийлик муддати уларнинг капиталлилик даражаси, лойиҳа хужжатлари ва меъёрлари кўрсаткичлари асосида белгиланади.

Бино ва иншоотлар фаолияти давомийлигининг сифат кўрсаткичларига боғлиқ ҳолда, уларнинг капиталлилик даражасидан келиб чиқиб ўртача хизмат муддатлари меъёрланади. Бинонинг капиталлилик даражаси: пойдевори, деворлари, тўсиқлари, томи ва бошқа асосий конструкцияларининг сифати ва хизмат муддатидан келиб чиқиб белгиланади. Одатда бино ва иншоотларнинг капиталлилик даражаси олти гуруҳга бўлинади (1.4.1-жадвал).

1.4.1-жадвал.

Биноларнинг капиталлилик даражаси бўйича ўртача хизмат муддатлари меъёрлари

Бино турлари	Капиталлилик гуруҳлари					
	I	II	III	IV	V	VI
	Хизмат муддати					
Тураржой бинолари	150	125	100	50	30	15
Жамоатчилик бинолари	175	150	100	50	25	15

Бино ва иншоотлардан фойдаланиш давомийлиги икки гуруҳга: жисмоний ва функционал хизмат муддатларига бўлинади.

Жисмоний хизмат муддати – бино конструкцияларининг жисмоний-техник таснифига боғлиқ бўлиб, улар жумласига бинонинг таянч конструктив элементларнинг бақувватлиги, тебранишга чидамлилиги, боғловчиларнинг сифати, иссиқлик, намлик ва овоз ўтказишидан ҳимояланганлиги кабилар киради.

Функционал хизмат муддати деганда бинонинг архитектуравий тузилиши, ҳажми, умумий майдони, ободонлаштирилганлик даражасининг бинодан фойдаланиш бўйича қўйилган функционал талабларга жавоб берадиган муддат тушунилади.

Бино ва иншоотлар жисмоний хизмат муддати давомида эскириб боради.

Бинонинг жисмоний эскириши деганда унинг конструктив элементлари ва муҳандислик жиҳозларини аста секинлик билан дастлабки қувватини ва қийматини йўқотиб бориши тушунилади. Биноларнинг конструктив элементлари ва муҳандислик жиҳозларни ташкил этувчи қурилиш материалларининг сифат кўрсаткичларига ҳамда уларга таъсир этувчи ташқи ва ички факторларга боғлиқ равишда жисмоний эскириши жараёни бир хил тезликда кечмайди.

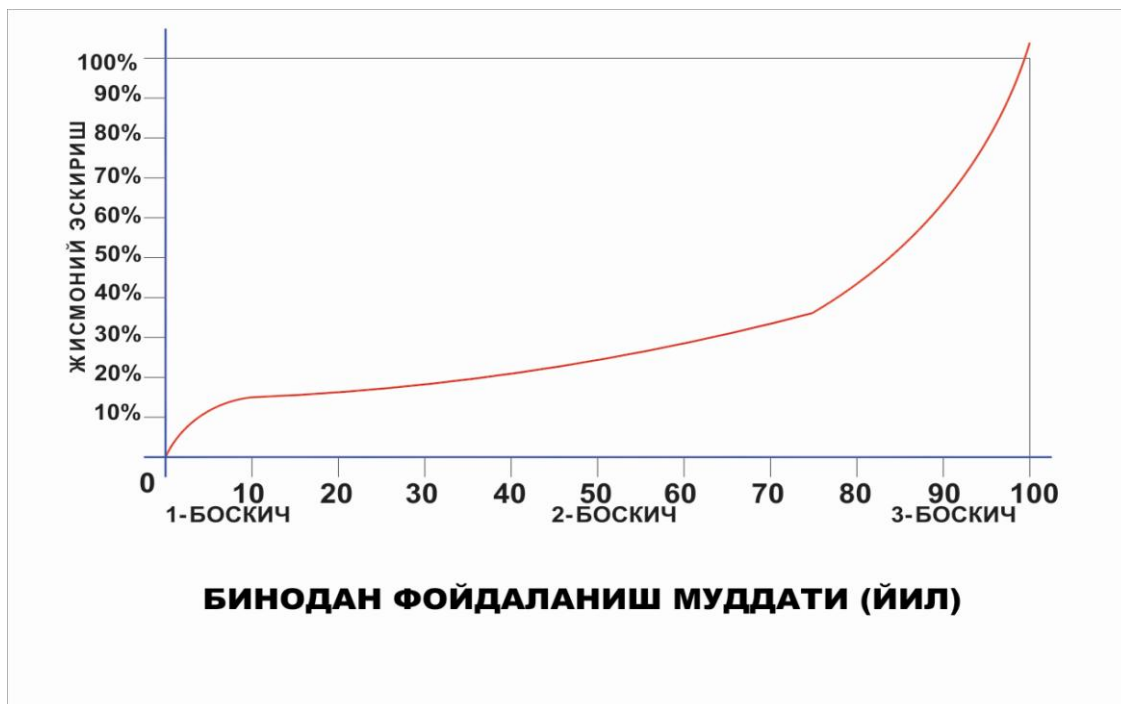
Бино ва иншоотларнинг жисмоний эскириши ривожланиши даражасига кўра уч босқичга бўлинади.

Биринчи босқичга бино қуриб ишга туширилиши биринчи ўн йиллиги кириб, айниқса дастлабки 3-5 йил фаол кечади. Бу даврда бино оғирлиги таъсирида остки асоси ва ер қатламларидаги чўкиш, туташуш жойларининг зичлашуви, қурилиш конструкциялари ва материалларининг (тўлиқ технологик хусусиятини эгаллаши ҳисобига) жойлашуви кузатилади.

Иккинчи босқич жисмоний эскиришнинг бир маромда (стабил) кечиш даври ҳисобланиб, бино хизмат муддатининг 50-60 % ни ташкил этади.

Учинчи босқичда бино ресурсларининг хизмат муддати ўтиб бориши ҳисобига сифат кўрсаткичларнинг пасайиб бориши кузатилади ва бу ўз навбатида эскириш даражасининг ўсиши суратини жадаллашиб боришига олиб келади (1.4.1-расм).

Бинонинг жисмоний эскириши ташқи ва ички кўрсаткичлар таъсирида содир бўлади.

1.4.1.расм. Бинода жисмоний эскириши даражасининг ривожланиши.

Ташқи таъсир кўрсатувчи факторларга:

- атмосфера (намгарликлар, ёғингарчиликлар) таъсири:
- ер ости сизов сувлари:
- ҳаво ҳарорати (юқори иссиқлик ва музлаш):
- технологик жараёнлар (темир йўл, аэропорт, кучли тебраниш ҳосил килувчи ишлаб чиқариш жараёни) ва бошқалар.

Ички таъсир этувчи кўрсаткичларга:

- бинодан лойиҳада белгиланганидан бошқа мақсадларда фойдаланилганда;
- капитал ва жорий таъмирлаш ишлари (муддатидан олдин ёки кечиктириб, ёки технологияга ривоя қилинмасдан) бажарилиши;
- санитар гигиеник талаблар бузилганда;
- лойиҳада белгилангандан кўп фойдаланувчилар (яшовчилар, ходимлар) жойлаштирилганда ва бошқалар.

Бино ва иншоотларнинг асосини ташкил этувчи (капиталлилик

даражасини белгиловчи) технологик конструкцияларининг жисмоний эскиришини (капитал ёки жорий таъмирлаш орқали) тўлиқ қайта тиклаб ёки уларни алмаштириб бўлмайди. Буларга бинонинг пойдевори, таянч деворлар, таянч устунлар ва колонналарни киритиш мумкин.

Бинонинг барча конструктив элементлари ва муҳандислик жиҳозларини маълум даражада жисмоний эскиришидан кейин қайта тиклаб бўлмайди. Бинодаги конструктив элементлар ва муҳандислик жиҳозларини таъмирлаш орқали қайта тиклаш мумкин бўлган даражаси 1.4.2-жадвалда келтирилади.

1.4.2-жадвал.

**Капиталлик даражаси 1-2 гуруҳга кирувчи
бинолардаги конструктив элементлар ва муҳандислик
жиҳозларини эскиришни қайта тиклаш имкониятлари**

Конструктив элемент ва муҳандислик жиҳозлар номи	Меъёрий хизмат муддати (йилда)	Қайта тикланиши мумкин бўлган жисмоний эскириш (% да)	Қайта тикланиши мумкин бўлмаган жисмоний эскиришнинг максимал чегараси (% да)
Пойдеворлар	100	5	35
Девор ва тўсиқлар	100	5	35
Том (темир-бетон, юмшоқ қоплама)	100	20	35
Стропила	100	5	35
Кровля	25	30	60
Поллар	60	25	33
Дераза ва эшиклар	50	15	30
Ички безаклар	20	30	50
Бошқа конструкциялар	80	10	44
Совуқ сув тармоғи	15	10	50
Сув четлатиш оқова қувурлар	30	10	50
Иссиқ сув тармоғи	15	10	50
Иситиш тизими	30	15	50
Газ тармоғи	75	10	20
Электр-ёритиш тизими	67	15	30

Бинони жисмоний қайта тиклаш йўллари асосан учга бўлиб кўрсатиш мумкин. Булар **капитал таъмирлаш** ва **реконструкция қилиш**, ҳамда **жорий таъмирлаш** ишларидир.

Капитал таъмирлаш – бинонинг эскирган қисмларини қайта тиклаш, шу жумладан муҳандислик конструкцияларини ва жиҳозларини таъмирлаш, янгисига алмаштириш ҳамда фойдаланиш кўрсаткичларини яхшилаш орқали бинодан фойдаланиш қувватини унинг янги ишга тушурилган пайтдаги қувватига яқинлаштиришдан иборат.

Био ва иншоотларни реконструкция қилиш жараёнида бинонинг эскирган қисмларини тўлиқ қайта тиклаш билан бирга унинг конструктив кўринишига ўзгартириш киритилади ва бинонинг иқтисодий самарадорлигини оширувчи кўрсаткичларга ўзгартириш ва қўшимчалар киритилади.

Жорий таъмирлаш ишлари - био ва иншоотлар ҳамда уларнинг конструктив элементлари ва муҳандислик тизимларидан самарали фойдаланишни таъминлаш билан боғлиқ ишлардан ташкил топади.

Био ва иншоотларни жисмоний қайта тиклаш ишлари мазкур ишнинг иккинчи бобида, аниқ мисол орқали таҳлил қилинади. Таҳлиллар асосида БМИга танланган объектга қандай қайта тиклаш ишларини амалга ошириш мақсадга мувофиқлиги аниқланади.

2-БОБ. «ҚЎНҒИРОҚЧА» НОМЛИ МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАСИ БИНОСИНИНГ ТЕХНИК КЎРСАТКИЧЛАРИ, ЖИСМОНИЙ ҲОЛАТИ ТАҲЛИЛИ ВА УНИ КАПИТАЛ ТАЪМИРЛАШ ИШЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

Ўтказиладиган инструментал ва визуал кўрикнинг натижалари ва нуқсонларни топиш бино, ҳамда унинг элементларининг техник ҳолатини аниқлаш имконини беради. Ўз навбатида жисмоний эскириш даражаси реконструкция ишларини амалга ошириш қанчалик мақсадга мувофиқлиги ва ўтказилишининг тахминий қиймати ҳақида тушунча беради. Жаҳон қурилиш амалиётининг кўрсатишича, йидан-йилга инвестицияларнинг катта ҳажми қурилиш ва реконструкция ишларини амалга оширишга йўналтирилмоқда.

Ишлаб чиқариш муҳити ва қурилиш конструкцияларининг техник ҳолатини текшириш қурилиш фаолиятининг мустақил йўналиши бўлиб, у биноларда инсонларнинг яхши ҳаёт кечириши ва меҳнат фаолиятини юритиши учун қулай шароитлар яратиш ҳамда бинолардан фойдаланишнинг ишончлилигини таъминлаш; таъмирлаш – тиклаш ишларини ўтказиш, ҳамда бино ва иншоотлар реконструкцияси бўйича лойиҳа ҳужжатларини ишлаб чиқиш кабилар билан боғлиқ масалалар мажмуини қамраб олади.

2.1. “Қўнғироқча” номли мактабгача таълим муассасаси биносининг техник-иқтисодий кўрсаткичлари.

Ер участкаси. Ер участкасининг умумий майдони 1156,0 м² ни, ижарага берилган ер участкасининг майдони 1156,0 м² ни ташкил қилади. Участка 10 - иқтисодий зонада жойлашган бўлиб, унинг рельефи деярли текис, шарққа томон озгина қияликка эга. Участка, томонлари тўғри тўртбурчак шаклида бўлиб, унга барча коммуникациялар ўтказилган. Ер участкаси Ўзбекистон Республикаси, Тошкент шаҳри, Гвардия полковник Ходжаев кўчаси, 1 уйда жойлашган. Участкада мавжуд яхшиланиш дастлаб гўзаллик салони сифатида, ҳозирги кунда, хусусий фирмага тегишли,

“Қўнғироқча” номли мактабгача таълим муассасаси биноси сифатида қайта жиҳозланган.

Бино ва иншоотлар.

Мактабгача таълим муассасаси биноси. Таҳлил қилинаётган 2 қаватли ғиштли алоҳида турувчи бино 1994 йилда қурилган бўлиб, унинг умумий майдони 740,0 кв.м.ни ташкил қилади. Конструкция тури – ғиштли, қаватлар сони – икки қаватли бино, зилзилага бардоши 8 балл. Бинонинг ташқи кўринишининг ҳолати яхши.

Бинонинг техник-иқтисодий кўрсаткичлари 2.1.1-жадвалда батафсил кўрсатиб ўтилган.

2.1.1-жадвал.

Мактабгача таълим муассасаси биносининг техник-иқтисодий кўрсаткичлари

Ер участкасининг таърифи	
Жойлашган ўрни	ЎзР, Тошкент ш., Гв.пол.Ходжаев к., 1
Участканинг умумий майдони	1156 м ²
Участканинг шакли	Тўғритўртбурчак
Инженер коммуникацияларнинг мавжудлиги	Электр ва сув таъминоти, сув қочириш тизими, иситиш тизими, телефон
Бинонинг таърифи	
Бино қаватлари сони	2 қаватли
Бинонинг умумий майдони	740 кв.м.
Бинонинг баландлиги	3,35 м.
Бинонинг умумий қурилиш ҳажми	2479 куб.м.
Бинонинг капиталлик гуруҳи	1
Бинонинг қурилган йили	1994 йил
Бинонинг сейсмик бардош даражаси	8
Бинонинг емирилиш даражаси	9%
Ташқи ободонлаштириш	
Участка	Йўлақлар ва майдончалар асфальтобетон
Кўкаламзорлаштириш	Участкада кўп йиллик ўсимликлар ва кўкаламзорлаштиришлар мавжуд

Бино икки қаватли алоҳида турувчи, битта яхлит блок (бино) дан иборат.

Биринчи қаватда 2та 20 ўринли гуруҳ хоналари (қабулхона, ўйинхона, ётоқхона, сан.узел, ёрдамчи хона), машғулотлар хонаси, спортзал, жисмоний тарбия мураббийининг хонаси ва спорт анжомларини сақлашга мўлжалланган хоналар;

Иккинчи қаватда 2та 20 ўринли гуруҳ хоналари (қабулхона, ўйинхона, ётоқхона, сан.узел, ёрдамчи хона), директор, директор ўринбосари, услубчи, хўжалик мудир ва психолог кабинетлари жойлашган.

Қаватлар баландлиги - 3,3 м. (полдан шифтгача)

Ҳар бир гуруҳ бир нечта хонадан иборат яхлит, алоҳида хоналар мажмуасини ўзида намоён қилади.

Бинолар икки томонлама ёритилади, бундай лойиҳа аъло даражада ёритиш ва хоналарни бурчакли шамоллатиш имконини беради.

Гуруҳ хоналари таркибига қабулхона, ўйинхона, ётоқхона, сан.узел, ёрдамчи хона киради.

Қабулхонада тарбияланувчилар кийим-кечаклар учун мўлжалланган шкафлар ўрнатилиши назарда тутилади.

2.2. Бинонинг асосий конструктив тузилиши ва муҳандислик жиҳозлари.

Мактабгача таълим муассасаси биносининг конструктив элементлари таърифи.

Конструктив қисм.

Ташқи деворлар – пластик прессланган, тўла ҳажмли қизил ғиштдан;

Ички деворлар – тўла ҳажмли қизил ғиштдан;

Қаватлараро ёпмалар – йиғма кўпқовакли қатламлар;

Иситувчи мослама (утеплитель) – керамзит шағал;

Том ёпма– темир бетон вибропрокат панеллар бўйлаб битум суртилган 4 қаватли тўлдан иборат рулонли;

Пардеворлар – 9 см. қалинликдаги енгил ғовакли шлакоблоклардан;

Зинапоя маршлари ва майдончалар темирбетон, йирик ўлчамли. Маршлар мозаика ётқизмаликенгликларга эга, зинапоя майдончалари қоплама мозаика билан ишланган. Мозаика қисман шикастланган.

Бинонинг ташқи пардози.

Ташқи деворларнинг юзаси - пластик прессланган, тўла ҳажмли қизил ғишдан.

Бинонинг ички пардози.

Ташқи деворларнинг ички юзаси бўёқ ишларига мўлжаллаб сувалган. Девор ва шифт бўёқлари – елимли бўёқ. Гуруҳ хоналарида 1,2 м. баландликдаги мойбўёқда бўялган панеллар, маъмурий хоналарда 1,5 м. Баландликда мойбўёқда бўялган панеллар ишланган. Ошхона, кир ювиш ва қуриштиш хоналарининг деворлари 1,7 м. лик глазузли плиткалар билан қопланган, санузелларда 1,5 м. лик глазузли плиткалардан иборат панеллар ишланган. Ошхона ва кир ювиш хонасида деворларнинг қопламадан юқори қисми мойбўёқ билан бўялган. Барча хоналарнинг шифтлари оқланган. Эшик ва ромлар ёғочли, бўялган.

Ошхона, хожатхона полларига кафель терилган. Омборхона, қозонхона поллари – цементли. Қолган хоналар полларига линолеум ётқизилган.

Бинонинг ҳолатини баҳолашда, авваламбор визуал кўрик ўтказилади. Бу босқичда мавжуд нуқсонлар ва зарарланишларга қараб конструкцияларнинг техник ҳолати категорияси аниқланиши керак.

Мавжуд нуқсонлар ва зарарланишларга қараб конструкцияларнинг техник ҳолати, 2.2.1 – жадвалда келтирилган, умумий белгиларга мувофиқ равишда 4 та категория бўйича классификацияланади.

Ўтказилган бирламчи кўрик натижаларига мувофиқ, таҳлил қилинаётган объект, яъни Ўзбекистон Республикаси, Тошкент шаҳри, Гв.пол Ходжаев кўчаси, 1 уйда жойлашган мактабгача таълим муассасаси биноси конструкцияларнинг кўтарувчи қобилятини пасайганлигини намоён этувчи кўзга кўринадиган шикастланиш ва ёриқлар мавжуд эмас. Эксплуатация

шартлари меъёрий ва лойиҳа ҳужжатлари талабларига жавоб беради. Конструктив элементларининг тавсифи қуйидагича: пойдевор – бетон, деворлар – ғиштли, девор тўсиқлари – ғиштли, ёпма – темир бетон, том – юмшоқ, пол – бетон, линолеум, пардозлаш сифати – оддий. Жорий аҳволи яхши.

2.2.1-жадвал.

Биоларнинг бирламчи кўригида конструкциялар техник ҳолатининг умумий баҳоси

Конструкция ҳолатининг категорияси	Конструкция ҳолатини характерловчи умумий белгилар
I – нормал	Конструкцияларнинг кўтарувчи қобилиятини пасайганлигини намоён этувчи кўзга кўринадиган шикастланиш ва ёриқлар мавжуд эмас. Эксплуатация шартлари меъёрий ва лойиҳа ҳужжатлари талабларига жавоб беради. Таъмирлаш – тиклаш ишларини амалга оширишга эҳтиёж йўқ.
II – қониқарли	Муҳим аҳамиятга эга бўлмаган шикастланишлар, алоҳида участкаларда ёриқлар, дарз кетишлар мавжуд. Антикоррозия қатлами қисман шикастланган. Эксплуатациянинг нормал шароитлари таъминланади. Жорий таъмирлаш талаб этилади.
III – қониқарсиз	Конструкцияларнинг кўтарувчи қобилиятини пасайганлигини намоён этувчи кўзга кўринадиган шикастланиш ва ёриқлар мавжуд. Амалдаги меъёрлар талаблари бузилган, аммо кулаш ҳавфи мавжуд эмас ва ишчиларнинг ҳаётига ҳеч қандай ҳавф солмайди. Конструкцияларнинг кўтарувчи қобилиятини мустаҳкамлаш талаб қилинади.
IV – аварияолди ёки авария ҳолатида	Мавжуд шикастланишлар конструкциянинг эксплуатацияга яроқсизлигини, кулаш эҳтимоли ва инсонлар ҳаётига ҳавф туғдиришини билдиради. Авария ҳолатларининг олдини олишга қаратилган шошилишч тадбирларни ўтказиш талаб этилади. Конструкцияларни мустаҳкамлаган ёки бутунблай аомаштирган ҳолда капитал таъмирлашни амалга ошириш талаб этилади.

Таҳлил қилинаётган объектнинг асосий муҳандислик жиҳозлари 2.2.2-жадвалда батафсил ёритилган.

Муҳандислик таъминоти тизимлари ва жиҳозларининг тавсифи

Иссиқлик таъминоти	
1.	Иссиқлик тизими горизонтал трубали. Магистрал қувурлар 1-қават поли бўйлаб ётқизилган.
2.	Иссиқлик жиҳозлари силлиқ трубали регистрлар ва қисман чўян радиаторлардан иборат.
3.	Иссиқлик жиҳозлари ва қувурлар мойбўёқ билан бўялган.
4.	Элеватор тугуни 1-қаватда жойлаштирилган
Сув таъминоти	
1.	Сув таъминоти тизими – хўжалик, ичимлик ва ёнғин ҳавфсизлигига мўлжалланган.
2.	Бинога битта сув таъминоти тизимининг киритилиши кўзда тутилган.
3.	Сувнинг ҳисоб нуқтаси бинога сув таъминоти тизимининг кириш жойига мўлжалланган.
4.	Сув таъминотининг асосий истеъмолчилари бўлиб сан.узеллар ва ювиниш хоналари, ҳамда ошхона ҳисобланади.
5.	Иссиқ сув таъминоти элеватор тугунидан олиниши кўзда тутилган.
6.	Совуқ ва иссиқ сув таъминоти тизимининг магистрал тармоқлари бинонинг деворлари бўйлаб ётқизилган.
Оқава тизими (канализация)	
1.	Хўжалик-маиший сув оқизиш жойлари шаҳар сув қочириш тизимига бириктирилган.
2.	Магистрал тармоқлар чўян оқава трубаларидан ишланган ва бино полининг тагидан ётқизилган.
3.	Сан.тех. жиҳозларидан қочириш тизими учу чўян трубалар ишлатилган.
Электр таъминоти тизими	
1.	Асосий – 220 В (бир фазали); қўшимча – 380 В (уч фазали).
Алоқа тизими	
1.	Стационар телефон.

Юқоридаги таҳлилларга асосланиб, қуйидаги хулосага келиш мумкин: таҳлил қилинаётган объект, яъни Ўзбекистон Республикаси, Тошкент шаҳри, Гв.пол Ходжаев кўчаси, 1 уйда жойлашган мактабгача таълим муассасаси биноси конструкция ҳолатининг категорияси бўйича **I – нормал категорияга**, капиталлик гуруҳи бўйича **1 гуруҳга** мансуб. Объект қуйидаги муҳандислик тармоқлари билан таъминланган: электр, сув, оқава, иссиқлик таъминоти, алоқа тизими.

2.3. Бинонинг эскириш кўрсаткичлари ва уни қайта тиклаш йўллари.

Бино ва иншоотлар жисмоний хизмат муддати давомида эскириб боради.

Эскириш шартли равишда қуйидаги турларга бўлинади:

- жисмоний эскириш – тикланадиган ва тикланмайдиган;
- вазифавий эскириш – тикланадиган ва тикланмайдиган;
- ташқи ёки иқтисодий эскириш.

Вақт ўтиши билан турли омиллар таъсирида кўчмас мулк қийматининг пасайиши эскириш деб юритилади.

Агар эскиришни тузатишга кетадиган харажат айти пайтда қўшиладиган қийматдан кам бўлса, у тикланадиган деб саналади.

Агар эскиришни тиклашга сарфланадиган чиқим бинонинг қўшиладиган қийматидан кўп бўлса, у тикланмайдиган ҳисобланади.

Бинонинг жисмоний эскириши.

Жисмоний эскириш деганда вақт ўтиши билан қурилиш конструкциялари, муҳандислик асбоб ускуналари ва умуман бино ҳолатининг ёмонлашуви тушунилади. Жисмоний эскириш натижасида конструкция элементлари ва бутун объект қиймати йўқолиб боради. Бино 70% емирилганда фойдаланиш учун яроқсиз ҳисобланади.

Эскириш даражаси баҳосининг объективлиги охир-оқибат муҳандис - эксперт, баҳоловчининг тайёргарлик даражаси ва тажрибасига боғлиқ. Чунки, юк кўтарувчи конструкциялардаги шикаст ажратиб турувчи конструкция қисмларига қараганда анча жиддий аҳамиятга эга. Шунинг учун конструкциядаги шикаст таъмирлаш ва қайта тиклаш қийматига турлича таъсир кўрсатади.

Бинонинг жисмоний эскириши айрим конструктив элементларнинг узил-кесил емирилиши сифатида белгиланади.

$$Иж = \sum g_i \times L_i / 100 (2.1.)$$

Бунда,

Иж - бинонинг дастлабки пайтдаги даражасига кўра жисмоний эскириши.

gi - бинонинг айрим элементлари эскириши.

Li - бино элементи қийматининг бутун бино қийматига нисбатан улуши

Жисмоний эскиришни ҳисобга олган ҳолда бинонинг қиймати қуйидагича ифодаланади:

$$K_{mk} = K_{ск} * 100 - Иж / 100 \quad (2.2.)$$

Бунда,

Kmk – бинонинг эскиришни ҳисобга олиб баҳоланаётган пайтдаги қиймати.

Kск – тиклаш қиймати. Аниқроғи, худди шундай янги бинонинг ҳозирги нархи.

Иж – бинонинг жисмоний эскиришини ҳисобга олувчи коэффициент (фоизда).

Баъзан жисмоний эскириш даражаси хизмат муддатига қараб белгиланади. Тахминий ҳисобларда шундай қилса бўлади. Бундай ҳолларда хатолик 1,5 - 2 баравар ошиб кетади. Тикланадиган ва тикланмайдиган эскиришлар бўлади.

Тикланадиган жисмоний эскириш. Бу хилдаги эскиришнинг номи ўз мазмунидан англатиб турибди. Тикланадиган эскириш – бу унчалик катта бўлмаган жорий таъмир билан ўз ҳолига келтириш мумкин бўлган эскиришдир.

Тикланмайдиган жисмоний эскириш. Тикланмайдиган жисмоний эскиришни қурилиш конструкциясининг хизмат кўрсатиш муддати бўйича иккига ажратиш мумкин:

- капитал таъмирлаш орқали алмаштириш мумкин бўлган эскириш.

- капитал таъмирлаш орқали қисман алмаштириладиган қурилиш конструкциясининг эскирганлиги.

Вазифавий эскириш.

Ушбу эскириш – ҳажмий, режавий ва конструктив ечимлар бўйича замонавий талаб ҳамда давлат андозаларига мос келмасликни англатади. Яъни, объект ишлаб тураверади, бироқ замонавий эксплуатация талабларига жавоб бермайди. Вазифавий эскириш ҳам иккига – тикланадиган ва тикланмайдиган хилларга ажралади.

Тикланадиган вазифавий эскириш. Тикланадиган вазифавий эскириш объект қийматининг янги қурилиш объекти қийматига нисбатан пасайганлигида намоён бўлади. Бу ҳолатда қуйидаги камчиликлар мавжуд бўлади:

- алмаштирилиши, модернизация қилиниши зарур бўлган элементлар;
- олиб ташлаш (ўта даражада яхшилаш) талаб этиладиган элементлар;
- қўшимчалар қилиниши талаб этадиган элементлар.

Тикланмайдиган вазифавий эскириш. Тикланмайдиган вазифавий эскириш ҳажмий, режавий ва конструктив ечимлар, материалларнинг замонавий талабларга мос келмаслиги билан боғлиқ бўлган таннарх пасайишида акс этади. Бундай номувофиқликни иқтисодий нуқтаи назардан тўғрилаш мақсадга мувофиқдир.

Ташқи ёки иқтисодий эскириш. Ташқи, маънавий эскириш кўчмас мулк омиллари чегараларига нисбатан ташқи зарарларни англатади. Улар иқтисодий, сиёсий, экологик бўлиши мумкин ва асосан кўчмас мулк жойлашган ўринга боғлиқдир. Объектнинг қийматига унинг ёнида қурилган шовқинли ишлаб чиқариш корхоналари - аэропорт, ресторанлар салбий таъсир этиши мумкин. Ёмон ландшафт, яъни ботқоқ, жойнинг ифлосланганлиги унинг иқтисодий жиҳатдан эскирганлигини, кераксизлигини англатади. Муайян турдаги бинолар учун коммунал тўловлар, мулк солиғининг ошиши бинонинг эскиришига сиёсий ёки маъмурий таъсир кўрсатади.

Бинони қайта тиклаш йўллари асосан учга бўлиб кўрсатиш мумкин. Булар **капитал таъмирлаш** ва **реконструкция қилиш**, ҳамда **жорий таъмирлаш** ишларидир.

Капитал таъмирлаш — бинонинг эскирган қисмларини қайта тиклаш, шу жумладан мухандислик конструкцияларини ва жиҳозларини таъмирлаш, янгисига алмаштириш ҳамда фойдаланиш кўрсаткичларини яхшилаш орқали бинодан фойдаланиш қувватини унинг янги ишга тушурилган пайтдаги қувватига яқинлаштиришдан иборат.

Бинони капитал таъмирлаш ишлари ўзига хос мураккаб ва кўп меҳнат талаб қилувчи жараён бўлиб унинг технологияси қурилиш-монтаж ишлари технологиясидан бирмунча фарқ қилади. Капитал таъмирлашда тўлиқ жисмоний эскирганлиги ва нураётганлиги сабабли, бинонинг алоҳида қисмлари, конструкциялари ва мухандислик жиҳозлари тўлиқ алмаштирилади.

Капитал таъмирлаш икки гуруҳга бўлинади:

- **тўлиқ (комплекс)** капитал таъмирлаш
- **қисман** капитал таъмирлаш

Тўлиқ капитал таъмирлашда бинонинг барча қисмларини тўлиқ камраб олади. бинонинг жисмоний ва маънавий эскириши тўлиқ қайта тикланади.

комплекс капитал таъмирлаш биноларни таъмирлашнинг асосий шакли ҳисобланади.

тўлиқ капитал таъмирлаш муддатлари биноларнинг капиталлилик даражасидан келиб чиқилади. капитал таъмирлашда бинодан фойдаланиш муддати билан бирга унинг техник ҳолати муҳим аҳамиятга эга. бинонинг техник ҳолатини ўрганиш учун “шаҳарсозлик қоидалари ва меъёрлари”га мувофиқ экспертиза қилинади.

Бинолардан фойдаланишнинг ўртача давомийлиги

Капиталлилик даражасига кўра биноларнинг турлари	Ўртача фойдаланиш муддати (йилда)	
	Жорий таъмирлашгача	Капитал таъмирлашгача
оддий шароитда: пойдевори: темирбетонли, бетонли, бетон блокли девори: ғиштли, панелли, тошли ва йирик блокли томи: темир- бетонли, метал стропилали	3-5	20-25
мураккаб табиий-иқлим шароитида пойдевори: темирбетонли, бетонли, бетон блокли девори: ғиштли, панелли, тошли ва йирик блокли томи: темир- бетонли, метал стропилали	3-5	15-20
оддий шароитда: пойдевори: темирбетонли, бетонли, бетон блокли, ғиштли девори: шлако-блокли, енгил ғишт ва енгил тошли томи: ёғоч стропилали	2-3	15-20
мураккаб табиий-иқлим шароитида пойдевори: темирбетонли, бетонли, бетон блокли, ғиштли девори: шлако-блокли, енгил ғишт ва енгил тошли томи: ёғоч стропилали	2-3	12-15
оддий шароитда: пойдевори: ғиштли, ёғочли, тошли, харсангтош қотишмали, столбали девори: ёғоч қовурғали, аралаш (ёғоч-ғиштли), пахса деворли, хом ғишт томи: ёғоч стропилали	2-3	8-12
мураккаб табиий-иқлим шароитида пойдевори: ғиштли, ёғочли, тошли, харсангтош қотишмали, столбали девори: ёғоч қовурғали, аралаш (ёғоч-ғиштли), пахса деворли, хом ғишт томи: ёғоч стропилали	2-3	8-10

Қисман капитал таъмирлаш — бинонинг маълум қисмини ёки маълум бир туркумдаги муҳандислик тизимини таъмирлаш ишларини ўз ичига олади. бунда бинонинг капитал таъмирлашга муҳтож қисми танланади. танлама капитал таъмирлашда бинонинг таъмирга муҳтож бўлган бир қисми, конструктив элементи, ёки жиҳозлари танлаб олинади ва улар тўлиқ қайта

тикланади. одатда бундай таъмирлаш ишлари биноларнинг конструктив элементлари ва муҳандислик тизимлари бўйича амалга оширилади. шу сабабли биноларнинг алоҳида конструктив элементи ва муҳандислик тизимларидан фойдаланиш муддатини ўрганиш муҳим аҳамиятга эга.

2.3.2- жадвал.

Биноларнинг конструктив элементлари ва муҳандислик тизимларининг ўртача хизмат муддатлари.

Конструктив элементлар ва муҳандислик тизимлар номи	Ўртача капитал таъмирлаш муддатлари (йилда).	
	Оддий шароитда	Мураккаб (заҳ юқори) табиий-иқлим шароитида
1. пойдеворлар: <i>бетон ва темирбетон</i>	50-60	25-30
<i>тош ва гишт</i>	40-50	20-25
<i>ёғоч, тўсин ва бошқа</i>	10-15	8-12
2. деворлар: <i>гишт, тош ва донали материаллар</i>	20-25	15-18
<i>енгил тош ва говак материаллар</i>	12-15	8-12
<i>ёғоч, тахта</i>	15-20	12-15
<i>ёғоч каркасли, шитли</i>	12-15	8-12
<i>лой, сомонли</i>	8-12	6-8
устунлар (колонналар) <i>метал</i>	50-60	40-45
<i>темирбетон</i>	50-60	40-45
<i>гишт</i>	20-25	15-18
<i>асосга ўрнатилган ёғоч</i>	15-18	10-15
<i>ерга ўрнатилган ёғоч</i>	10-15	8-12
фермалар <i>метал</i>	25-30	15-20
<i>темирбетон</i>	20-25	15-20
<i>ёғоч</i>	15-20	12-15
қаватлар устки тўсиқлари <i>темирбетон плиталар</i>	40-50	25-30
<i>ёғоч</i>	20-25	15-20
<i>том ёпқичлар</i>		
<i>метал</i>	10-15	5-8
<i>шифер</i>	15-20	15-20
<i>рулонли</i>	8-10	4-8
пол		
<i>цемент ва бетонли</i>	5-8	2-5

керамика	15-20	12-15
тош терилган	10-12	8-10
ёғоч	8-10	6-8
паркет	8-10	6-8
линолеумли	5-6	5-6
проем (эшик-дераза)лар		
метал асосли	30	20
ёғоч асосли	15	10
эшиклар	10	10
дарваза	8	8
ички сувоқ	15	10
фасад сувоғи	10	8
иситиш тизими	15	12
иссиқ сув ва канализация	15	12
электр-ёритиш тизими	15	12

Бундан ташқари, бино ва иншоотларнинг техник ҳолати, уларнинг лойиҳаси ва режалаштирилиши ҳамда ободонлаштирилганлик даражасидан келиб чиқиб қуйидаги таъмирлаш ишлари амалга оширилади:

- асосан муҳандислик жиҳозларини алмаштириш ишлари бажариладиган капитал таъмирлаш;
- навбатдаги режали капитал таъмирлашгача қолдириш чораси бўлмаган қисман капитал таъмирлаш, шунингдек, бино томини, фасадини ва муҳандислик жиҳозларини капитал таъмирлаш;
- кутилмаган ҳолатларда рўй берган авария (муҳандислик тизимларидан кучли сув тошиши, табиий офатлар туфайли бино конструкцияси ва муҳандислик жиҳозларига зиён етиши) натижаларини бартараф этиш бўйича капитал таъмирлаш;
- яқин вақтлар мобайнида бузиб ташлаш имкони бўлмаган аммо хизматини ўтаб, авария ҳолига келган бинодан вақтинчалик фойдаланиш учун капитал таъмирлаш.

Бинонинг конструкцияси ва техник лойиҳасига ўзгартириш киритиш натижасида техник-иқтисодий кўрсаткичлари ўзгаришига (хоналар сони ёки майдони, қўшимча фойдаланиладиган майдон ўзгариши, бино фасади, қаватлари сони кўпайиши ёки камайиши ва ҳоказо) олиб келадиган капитал

таъмирлаш бинони реконструкция қилиш деб аталади.

Бино ва иншоотларни реконструкция қилиш жараёнида бинонинг эскирган қисмларини тўлиқ қайта тиклаш билан бирга унинг конструктив кўринишига ўзгартириш киритилади ва бинонинг иқтисодий самарадорлигини оширувчи кўрсаткичларга ўзгартириш ва кўшимчалар киритилади. Реконструкция жараёнида бинонинг бир қисми ёки муҳандислик тизими бузилиши (демонтаж қилиниши), янгидан қурилиши ҳамда бинога кўшимча қурилиши мумкин.

Реконструкция ишларини амалга ошириш учун бинонинг ишчи лойиҳаларига бинони тарҳини ўзгартириш, архитектуравий дизайнни яхшилаш, муҳандислик ускуналари самарадорлигини ошириш билан боғлиқ ўзгартиришлар киритилади. Ўзгартирилган лойиҳа асосида смета ҳужжатлари тайёрланади.

Биноларни реконструкция қилиш ишларини ташкил этиш Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2000 йил 5 августдаги 305-сон Қарорига мувофиқ тайёрланган ва Ўзбекистон Республикаси Давлат архитектура ва қурилиш қўмитасининг 2001 йил 15 майдаги 1-сон Қарори билан тасдиқланган “Инвестиция лойиҳаси учун бошланғич-рухсат бериш ҳужжатларининг таркиби, уларни ишлаб чиқиш, келиштириш ва тасдиқлаш тўғрисидаги Низом”га мувофиқ амалга оширилади реконструкция ишларини бошлашга рухсат берувчи ҳужжатларни расмийлаштириш тартиби II-бобнинг 3-бўлимида кўриб чиқилади.

Жорий таъмирлаш ишлари - бино ва иншоотлар ҳамда уларнинг конструктив элементлари ва муҳандислик тизимларидан самарали фойдаланишни таъминлаш билан боғлиқ ишлардан ташкил топади.

Бинони жорий таъмирлаш ишлари бинонинг қисмлари, элементлари, жиҳозлари ва муҳандислик тизимлари фаолиятини таъминлаш ва уларни эксплуатация қилиш кўрсаткичларини сақлаб қолиш мақсадида амалга ошириладиган қурилиш ва ташкилий техник тадбирлардан иборат.

Бинонинг жорий таъмирлаш ишларини бажаришни бинонинг ҳолати, жисмоний эскириш даражаси ва маҳаллий шарт-шароитлардан келиб чиқиб уч йилдан беш йилгача режалаштириш мумкин. Айрим ҳолларда, бинонинг техник ҳолатидан келиб чиқиб, режадан ташқари жорий таъмирлаш ишлари бажарилади.

Одатда биноларда жорий таъмирлаш ишлари бажарилганда том ёпқич материаллари 50%гача, пол ва пол қопламалари 20% гача, бинонинг қолган конструкция ва муҳандислик жиҳозлари 15%га қадар алмаштирилиши мумкин.

Фойдаланишга яроқлилик муддати жорий таъмирлаш муддатидан ортиқ бўлмаган бино элементлари ва ташқи ободонлаштириш жиҳозлари жорий таъмирлаш жараёнида тўлиқ алмаштирилади.

Жорий таъмирлаш ишлари бино ва иншоотларни ишга тушурилганидан ёки тўлиқ капитал таъмирланганидан камида уч йилдан кейин амалга оширилади. Фавқулотда ҳолат рўй бериши, ёки бинодан фойдаланиш технологиясининг бузилиши натижасида бинодан фойдаланиш имкониятини чекловчи ҳолат юзага келганда режалаштирилмаган жорий таъмирлаш ишлари амалга оширилиши мумкин.

Жорий таъмирлаш ва капитал таъмирлаш ишларига носозлик далолатномаларига асосан, лойиҳаларсиз смета ҳужжатлари тузиш мумкин. Капитал ва жорий таъмирлаш ишлари носозлик далолатномаларига асосан тузилган смета асосида бажарилса таъмирлаш жараёнида бинога реконструкцион ўзгартириш киритилишига йўл қўйилмайди.

Таълим муассасалари томонидан фойдаланилаётган бино ва иншоотлар ҳар йили икки марта (баҳорда ва кузда) махсус комиссия томонидан техник назоратдан ўтказилади. Жорий таъмирлаш ишлари ҳажми биноларни техник ҳолатини назоратдан ўтказиш жараёнида аниқланиб “Носозлик далолатномаси” тузилади.

2.3.3 - жадвал.

“Қўнғироқча” номли мактабгача таълим муассасаси биносининг конструктив элементлари ва муҳандислик тизимларининг жисмоний эскириш кўрсаткичлари (техник кўриқдан ўтказиш комиссияси далолатномаси асосида)

Конструктив элементлар ва муҳандислик тизимлар номи	Жисмоний эскириш кўрсаткичлари(йилда)		
	Хизмат муддати (йил)	Амалда эскириш (%)	Меъёрдан фарқи (%)
Пойдеворлар: <i>бетон ва темирбетон</i>	60	30	70,0
Деворлар: <i>гишт, тош ва донали материаллар</i>	25	10	90
устунлар (колонналар): <i>темирбетон</i>	60	12	88
қаватлар устки тўсиқлари: <i>темирбетон плиталар</i>	50	12	88
том ёпқичлар: <i>рулонли</i>	10	70	30
пол:			
<i>цемент ва бетонли</i>	8	25	75
<i>линолеумли</i>	6	40	60
проём (эшик-дараза)лар: <i>ёғоч асосли</i>	15	20	80
эшиклар	10	20	80
дарваза	8	18	82
ички сувоқ	15	25	75
фасад сувоғи	10	22	78
иситиш тизими	15	15	85
иссиқ сув ва канализация	15	15	85
электр-ёритиш тизими	15	10	90

Юқорида келтирилган жадвалда “Қўнғироқча” номли мактабгача таълим муассасаси биносининг конструктив элементлари ва муҳандислик тизимларининг жисмоний эскириш кўрсаткичлари келтирилган. Жадвал маълумотларига асосланиб айтиш мумкинки, таҳлил қилинаётган объектнинг таянч конструкциялари: пойдевор, деворлар, устунлар, қаватлар оралиқ ва устки тўсиқлари каби конструктив элементларининг хизмат муддатига нисбатан жисмоний эскириши юқори бўлмай (10-30 %), конструкцияларнинг

таянч қобилиятини пасайганлигини намоён этувчи кўзга кўринадиган шикастланиш ва ёриқлар мавжуд эмас. Эксплуатация шартлари меъёрий ва лойиҳа ҳужжатлари талабларига жавоб беради. Бинонинг проёмлари, эшик ва деразалари ҳамда пардозлаш элементлари, яъни ташқи ва ички сувоқлари 18-25 % эскириш кўрсаткичига эга бўлиб, қайта тиклашни талаб қилмайди.

Таҳлил қилинаётган объект конструктив элеменларидан фақатгина том ёпқичлари (рулонли) капитал таъмирлашни талаб қилади. Амалдаги том ёпқичлари рулонли турдаги том ёпқичларга мансуб бўлиб, битум суртилган 4 қаватли тўлдан иборат. Уни бошқача қилиб юмшоқ кровля деб аталади. Мактабгача таълим муассасаси биноси 1994 йилда қурилганлиги ва унда том ёпқичлари сифатида ишлатилган юмшоқ кровля ўз хусусиятига кўра тез эскиришга мойил бўлганлиги боис, таҳлил қилинаётган объектнинг томи ҳам ҳозирги кунда 70 % жисмоний эскириш кўрсаткичига эга. Бу кўрсаткич деярли хизмат муддатининг максимал даражасини ташкил этади.

Таҳлиллар натижаси сифатида айтиш мумкинки, объектнинг том ёпқичлари ҳозирги кунда капитал таъмирлашни талаб қилади. Бунда объект том қопламаси учун ишлатилган рулонли материал ўрнига, замонавий қурилиш материаллари ва технологияларини қўллаган ҳолда стропилали ферма асосидаги том конструкциясини барпо этиш мақсадга мувофиқ бўлади.

2.4. Биноларни капитал таъмирлаш ишларини ташкил этиш ва қайта тиклаш харажатларини ҳисоблаш.

Таҳлиллар натижасида, қўрилаётган объектнинг том ёпмасини тўлиқ ўзгартириш мақсадга мувофиқлиги аниқланди. Носозликларни тузатиш ва томёпманинг жисмоний эскиришини қайта тиклаш мақсадида тузилган техник назорат комиссияси иштирокида бинонинг том қисми тўлиқ техник назоратдан ўтказилди. Ўтказилган назорат жараёнида носозлик ишлари ҳажми ўлчаниб “Носозликлар далолатномаси” тузилди:

Таҳлил қилинаётган объект учун тузилган носозликлар далолатномаси
2.4.1-жадвалда кўрсатилган.

2.4.1- жадвал.

**“Қўнғироқча” номли мактабгача таълим муассасаси биносини
таъмирлаш ишлари ҳисоби
Носозликлар далолатномаси**

N п. п.	Бажариладиган ишлар номи	Ўлчов бирилиги	Миқдор и
1.	Разборка покрытий кровель: из рулонных материалов	100м ²	7,400
2.	Разборка парапетных решеток	100м	0,010
3.	Монтаж стропильных и подстропильных ферм на высоте до 25 м пролетом до 24 м массой до 3,0 т	т	6,680
4.	Монтаж одиночных подкрановых балок на отметке до 25 м массой до 1,0 т	т	1,493
5.	Монтаж связей и распорок из одиночных и парных уголков, гнутосварных профилей для пролетов до 24 м при высоте здания до 25 м	т	0,694
6.	Устройство перекрытий с укладкой балок по стенам рубленным с накатом из досок	100м ²	5,519
7.	Укладка по фермам прогонов из брусьев	м ³	1,278
8.	Монтаж кровельного покрытия из профилированного листа при высоте здания до 25 м	100м ²	7,745
9.	Металлочерепица	м ²	774,480

Изох: жадвалда келтирилган маълумотлар техник атамалар бўлиб, таъмирлаш ишлари бўйича ШНК58-17-1, ШНК58-4-1, ШНК0903-012-01, ШНК0903-003-01, ШНК0903-014-01, ШНК1001-021-07, ШНК1001-082-02, ШНК0904-002-01 лардан олинган ва уларнинг мазмун - моҳияти ўзгармаслиги учун ҳужжатлаштириш жараёнида рус тилида берилади ва ўзбек тилига таржима қилиш мақсадга мувофиқ бўлмайди.

Носозликлар далолатномасида таъмирлаш ишларида етарли ҳажмга эга бўлган иш турлари 9 та позицияда келтирилди. Кам ҳажмли ва ресурс талаб қилмайдиган ишлар пудратчининг бошқа харажатлари учун ажратилган мублағлари ҳисобидан бажарилишини инобатга олиб далолатномага киритилмади.

Ушбу бажариладиган капитал таъмирлаш ишларининг ҳисоб-китобини ташкил қилиш учун Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 11 июндаги 261-сон қарори билан тасдиқланган “Объектларни

қуриш қийматини шартномавий жорий нархларда белгилаш тартиби тўғрисида НИЗОМ” асосида смета харажатлари ҳисобланади.

Низомга мувофиқ харажатлар сметасининг тушунтириш ёзувида сметани тузиш шартлари келтирилади ва ушбу шартларга мувофиқ жорий нархларда ресурслар сметаси шакллантирилади.

Капитал таъмирлаш ишлари сметасини тузиш бўйича тушунтириш:

Тошкент шаҳридаги “Қўнғироқча” номли мактабгача таълим муассасаси биноси томини капитал таъмирлаш ишлари ҳисоби:

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 11 июндаги 261- сонли “Марказлаштирилган капитал қўйилмалар ҳисобига рўёбга чиқарилаётган инвестиция лойиҳаларини амалга оширишда шартномавий жорий нархларга ўтиш тўғрисида” Қарорига асосан;

Йиллик ўртача иш ҳақи Тошкент шаҳри Статистик бошқармаси маълумотлари асосида 306,41330 м.сум;

Пудратчининг бошқа харажатлари тўғри харажатлари 28,5 % қабул қилинган;

Материаллар ва конструкциялар нахлари Ўзбекистон Республикаси қурилиш ишлаб чиқаришида қўлланилаётган материла-техник ресурсларининг жорий нархлари Каталоги асосида қўйилган;

Транспорт харажатлари 5%, ягона ижтимоий тўлов миқдори 24%, жами қурилиш ишлари жорий нархларда 8320,382 минг сўм (20% ҚҚС билан) ни ташкил қилади.

Таъмирлаш ишлари ҳисобини ташкил этиш бўйича жорий нархлардаги кўрсаткичлар давлат статистика органлари ва Давархтеққурилиш қўмитаси томонидан 2012 йилнинг 2 квартали учун тасдиқланган (2.4.2-жадвал илова сифатида келтирилган) жорий кўрсаткичлар асосида тузилади.

2.4.2- жадвал.

Жорий нархларда сметани шакллантиришда ҳисобланган ишлар ҳажми ва 2012 йилнинг 2 квартали учун тасдиқланган кўрсаткичлар

Объектнинг меъёрий меҳнат сарфи (Т)	1696,154 2	киши/соат
олдинги 12 ой учун статистика маълумотлари асосида, бир ой учун ҳисоблаб чиқилган минтақа бўйича қурувчиларнинг ўртача йиллик иш ҳақи, сўм./ой (Змс)	723,589	минг.сўм / ой
Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги маълумотлари бўйича соатларда, иш вақтининг ўртача ойлик фонди (Ф)	168,333	Соат
Ижтимоий суғуртага ажратмалар миқдорини ҳисобга олувчи коэффицент (Ксс)	1,25	коэфф.
Машина ва механизмлардан фойдаланиш харажатлари (Сэм)	223,784	минг.сўм
Қурилиш материаллари, буюмларига харажатлар (См)	52837,08 7	минг.сўм
Сақлаш-тайёрлаш харажатлари	2	%
Лойиҳа бўйича ресурслар	0	минг.сўм
Конструкциялар	0	минг.сўм
Ускуналар, мебеллар ва инвентарлар харажати	0	минг.сўм
Материлларини транспортда ташиш харажатлари	5	%
Конструкцияларни транспортда ташиш харажатлари	5	%
Материлларини транспортда ташиш харажатлари	5	%
Банк кредитини фоизлари	0	минг.сўм
Таваккалчилик коэф-фиценти	1	коэфф.
Пудратчининг бошқа харажатлари (Пп)	21,67	%
Буюртмачининг бошқа харажатлари бўлимлар бўйича	0	минг.сўм
Буюртмачининг бошқа харажатлари (Пз)	2	%
Қурилиш объектини суғурталаш харажатлари	0	%

Иловада келтирилишича, объектнинг меъёрий меҳнат сарфи 1696,1 киши/соатни, қурувчиларнинг ўртача йиллик иш ҳақи 723,6 минг сўм/ой ни, иш вақтининг ўртача ойлик фонди 168,3 соатни, ижтимоий суғуртага ажратмалар миқдорини ҳисобга олувчи коэффицент 1,25 ни, машина ва механизмлардан фойдаланиш харажатлари 223,8 минг сўмни, қурилиш материаллари ва буюмларига харажатлар 52837,1 минг сўмни ташкил қилади. Қўрилаётган капитал таъмирлаш ишлари жорий йилда бажарилишини назарда тутган ҳолда таваккалчилик коэффиценти 1 га тенг, кам ҳажмли ва ресурс талаб қилмайдиган ишлар пудратчининг бошқа харажатларидан жой олган.

2.4.3- жадвал.

Тошкент шаҳридаги “Қўнғироқча” номли мактабгача таълим муассасаси
биноси томини капитал таъмирлаш ишлари ҳисоби
Капитал таъмирлаш
“Қўнғироқча” номли мактабгача таълим муассасаси

№ Т/р	ХАРАЖАТЛАР ТУРЛАРИ	БАҲОСИ (минг.сўм)
1	Ускуналар, мебеллар ва инвентарлар харажатлари	0,000
2	Қурилиш материаллари, буюмлари ва конструкциялари харажатлари	56 535,683
3	Иш ҳақи харажатлари ягона ижтимоий суғурта харажатлари билан қўшиб ҳисобланган	9 113,769
4	Қурилиш машина ва механизмларидан фойдаланиш харжатлари	223,784
5	Жами тўғри харажатлар	65 873,237
6	Пудратчининг бошқа харажатлари	14 274,730
7	Буюртмачининг бошқа харажатлари	0,000
8	Қурилиш объектини суғурталаш харажатлари	0,000
9	Навбатдаги йилда қурилиши нархининг ошишининг индекси прогнози қараб аниқланадиган таваккалчилик коэффициенти	1,00
10	Жами таъмирлаш қурилиш ишларининг жорий баҳода	80 147,967
11	ҚҚС 20%	16 029,593
12	Жами таъмирлаш қурилиш ишлари жорий баҳода ққс 20% билан	96 177,560

Объектни капитал таъмирлаш ишлари ҳисобида бажариладиган ишларнинг турлари бўйича харажатлар рўйхати келтирилади.

Таҳлил қилинаётган объект, яъни “Қўнғироқча” номли мактабгача таълим муассасасининг том ёпмасини капитал таъмирлаш ишларида жами таъмирлаш қурилиш ишлари 80147,97 минг сўмни, ҚҚС 20% ни ҳисобга олган ҳолда эса 96177,56 минг сўмни ташкил қилади.

3-БОБ. ИЖТИМОЙ СОҲАДА БИНОДАН ФОЙДАЛАНИШ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ЙЎЛЛАРИ

3.1. Таъмирлаш ишларида янги технологиялар ва қурилиш материалларини қўллашнинг бинодан фойдаланиш самарадорлигига таъсири.

Мазкур ишнинг иккинчи бобида “Қўнғироқча” номли мактабгача таълим муассасаси биноси ҳақида маълумотлар билан танишилди: объект жойлашган ер участкаси, бионинг техник-иқтисодий кўрсаткичлари, конструктив элементлари ва муҳандислик тизимлари ўрганилди; конструкцияларнинг техник ҳолатига умумий баҳо берилди; капиталлик гуруҳи аниқланди; бионинг конструктив элементлари ва муҳандислик тизимларининг жисмоний эскириш кўрсаткичлари техник кўрикдан ўтказиш комиссияси далолатномаси асосида таҳлил қилинди.

Бажарилган таҳлиллар натижасида танланган объект, яъни “Қўнғироқча” номли мактабгачатаълим муассасаси биноси томини капитал таъмирлаш зарурати мавжудлиги аниқланди.

Мазкур бионинг томи рулонли, конструкцияси бўйича чордоқсиз турга мансуб бўлиб, темир бетон вибропрокат панеллар бўйлаб битум суртилган 4 қаватли тўлдан иборат.

Бундай турдаги том ёпқичларнинг салбий томонлари кўп, масалан, битум ёзда, яъни юқори ҳарорат остида эриши ва қишда, совуқ ҳароратда музлаши мумкин.

Таҳлил қилинаётган объектнинг жорий вақтдаги томи текис (2,5 % гача) нишабга эга бўлиб, томларнинг томқопламаларида ҳалқоблар бўлишиш мумкинлигидан ва шу ерларда чакка ўтиш эҳтимоли борлигидан, бундай биноларнинг томлари ўзларини ёмон томондан кўрсатади ва таъмирлаш даврида уларни ярми қия ёки қия томларга ўзгартириш мақсадга мувофиқ бўлади.

Бино ва иншоотларнинг қурилиш конструкцияларига технологик муҳит, атмосфера ҳодисалари, эксплуатациявий юк ва шу каби бошқа таъсирлар натижасида уларнинг эксплуатациявий хусусиятларида пасайиш содир бўлади. Булардан ташқари конструкциялардаги эксплуатациявий хусусиятларнинг пасайишига лойиҳалашдаги хатолар, буюмларни тайёрлаш ва монтаж қилишдаги нуқсонлар, номуносиб эксплуатация туфайли бўладиган эскиришлар, металллар занглаши, биохимиявий таъсирлар шароит яратади.

Замонавий ўлчаш техникаларини қўллаш ва иншоотлар синовий услубларини тараққий эттириш бинолар эксплуатациясининг турли босқичларидаги техник ҳолатига етарли даражада тўлиқ ва объектив баҳо бериш имконини беради. конструкциялар ҳолатини аниқлашдаги мавжуд усуллар эксплуатацияга қабул қилинаётган иншоотларнинг сифатини баҳолаш, конструкция унсурларидаги бузулиш жараёнини олдини олиш учун, уларни ишлаш мобайнидаги ҳолатини баҳолаш, авария ҳолатидаги ва нуқсонли конструкцияларни кўрсатиб бериш шароитини яратади. Бино ва иншоотларни эксплуатацияга қабул қилишдан бошлаб конструкцияларни бузулиш ва нуқсонлар пайдо бўлган ҳолларда, уларнинг эксплуатациявий хусусиятлари тикланувига қадар бўлган ҳолатларини назорат этиш тизимини яратиш мақсадга мувофиқдир.

Бино ва иншоотлар техник эксплуатацияси хизматининг асосий масаласи, бутун меъёрий хизмат муддати мобайнида унсур ва тизимларнинг меъёрий эксплуатациясини таъминлаб берувчи мажмуий тадбирлар бўлиб қолади. Бу мажмуий тадбирлар бино иншоотларга техник хизмат кўрсатиш ва уларни техник эксплуатациясини ўз ичига олади.

Техник эксплуатация бўйича тадбирлар асосини тавсифи ва ҳажми турлича ишлар бўлган жорий ва капитал ремонтлар ташкил этади. Жорий ремонт мобайнида конструкцияни атроф-муҳит таъсиридан ва вақтидан илгари эскиришидан сақловчи ишлар бажарилади. Капитал таъмирлаш мобайнида эса жисмоний эскириш натижасида йўқотилиши содир бўлган

унсурлар ва муҳандислик тизимларининг эксплуатациявий хусусиятларини тиклаш амалга оширилади. Шундай қилиб, бино ва иншоотлар уларга қўйиладиган конструкциявий, технологик, бадий-эстетик ва эксплуатациявий талабларга риоя этиши бино ва иншоот қисмларини ва умуман ўзларини узоқ вақт, ҳар ҳолда уларнинг меъёрий хизмат муддатидан кам бўлмаган давр мобайнида, ишонарли ва тўхтовсиз ишлашини таъминлайди.

Бино ва иншоотларнинг аслий хизмат муддати меъёрий хизмат муддатидан фарқ қилиши мумкин. Хизмат муддатини камайиши сабаби лойиҳалаш, қурилиш ва ремонт қурилиш ишлари сифатининг пастлиги, ҳамда бинога хизмат кўрсатилишида эксплуатациявий талабларнинг бузилиши билан изоҳланиши мумкин. Бино хизмат муддатининг ошиши эса унга лозим бўлган техник хизматларни етарли даражада амалга оширилиши ҳолларда кузатилади.

Таъмирлаш ишларида қўлланиладиган қурилиш материаллари ва технологияларни бинодан фойдаланиш самарадорлигини ошириш мақсадига мувофиқ тарзда танлаш лозим.

Биринчидан, том мустаҳкам бўлиши, қор, шамол, хусусий оғирлик ва унга хизмат кўрсатувчи ва таъмирловчи ишчининг асбоб - ускуналари билан биргаликдаги оғирлигини ушлаб туриш лозим. Бу юкларни кўтариш учун ҳарқандай том стропил ёки темирбетон панеллардан иборат юк кўтарувчи асосга эга бўлиши керак.

Иккинчидан, том сув ўтказмайдиган бўлиши ва атмосфера ёғин-сочинларини тўла бартараф эта олиши керак. Бунинг учун эса ҳар қандай томнинг юқори қатлами етарли даражада сув ўтказмасликка эга бўлган том қопламага эга бўлиши талаб этилади. Томқопламанинг ашёсига кўра ҳам томларга маълум бир нишаблик белгиланади. Чунончи донали ашёлардан иборат томларда нишаблик камида 30⁰ га, оғир сопол черепицадан иборат томларда стропилдан деворга бўладиган тиралиш кучини камайтириш учун

томларнинг нишаби тикроқ қилинади. Томнинг нишаби ошиши билан бирга унинг юзаси ҳам, унга сарфланадиган ашёнинг сарфи ҳам ошади.

Шу сабабдан томларга кичик миқдорда нишаблик, ҳатто уларни горизонтал ҳолатда бўлишиш имконини берувчи юк кўтарувчи асосга елимланувчи рулонли ашёлардан иборат томқопламалар кенг тарқалган.

Учинчидан, ҳар қандай том ўзидан паст жойлашган хоналарни қишда совуқдан ва ёзда қуёш нурининг қизитишидан ҳимоялаши лозим, шу сабабдан унинг таркибига иссиқизоляция қатлами киритилинади.

Тўртинчидан, томнинг иссиқлик изоляцияси, унинг совуқ қисмида остки иситиладиган хоналардан кўтариловчи буғ-ҳаво аралашмасининг терлашидан ҳосил бўлувчи намланишдан асралиши лозим. Чунки бу ҳолда иссиқлик изоляция қатламининг иссиқлик ҳимоялаш сифати пасайиб кетади. Бунинг учун ҳар қандай том иситиладиган хоналардан юқори қисмида юк кўтарувчи чордоқ ораёпмасида буғ изоляция қатламини кўзда тутиш лозим.

3.1.1-жадвал.

Томларнинг эксплуатациявий сифатини аниқлаш учун дастлабки маълумотлар

<i>Томларни (томқопламаларни) танлашда ва баҳолашда назарга олинувчи омиллар.</i>	<i>Томларга (томқопламаларга) бўлган эксплуатациявий талаблар</i>	<i>Томларнинг (томқопламаларнинг) эксплуатациявий талабларига жавоб берувчи конструктив унсурлар</i>
Юклар	Мустаҳкамлик барқарорлик, бирлик	Юк кўтарувчи унсурлар стропила, понеллар
Атмосфера ёғин-сочинлари	Сув ўтказмаслик сувни бартараф этиш	Нишабли ва сув бартараф этиш қурилмалари (жўлублар, карнай ва воронкалар ва бошқалар) томлар
Ташқи ҳаво ҳароратининг тушиб- чиқиши	Иссиқдан ҳимоя (шифр ҳароратининг меъёрий катталиги)	Иссиқлик изоляцияси
Ташқи совуқ ҳавонинг босими	Ҳаво ўтказмаслик	Юқоридан иссиқлик изоляциясининг ҳимоя қатлами
Ичкаридан буғ-ҳаво аралашмасининг босими	Буғ ўтказмаслик ёки ичкаридан буғ изоляцияси	Шамоллатиш каналлари ва пастдан буғ изоляцияси

Томга таъсир этувчи барча омиллар ва унга қўйиладиган эксплуатациявий талабларни (3.1.1-жадвал) ҳисобга олиш, бино томининг барча таркибий қисмлари келтирилган, умумлаштирилган принципиал схемасини тузиш имконини беради.

“Қўнғирокча” номли мактабгача таълим муассасаси биноси томининг жорий вақтдаги хизмат муддати оддий иқлим шароитида 8 йилни ташкил этади. Ушбу танланган объект томини капитал таъмирлаш учун ёғоч стропилли ташқи сув оқимиغا эга бўлган нишабли, ёғоч чордоқли ораёпмалар ва черепицадан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Тавсия қилинаётган қурилиш материалларининг хизмат муддати унинг сифати ва ишлаб чиқарувчи фирма товар белгисига қараб 20 йилдан 50 йилгача муддатни ташкил қилади. Бу материалларнинг хизмат қилиш муддатига мураккаб табиий иқлим шароити ҳам таъсир этмайди, оддий иқлим шароитидаги хизмат муддати, яъни 20-50 йил, исталган табиий иқлим таъсирида ўзгаришсиз қолади. Объектнинг том ёпмаси учун ишлатилган жорий вақтдаги қурилиш материали – рулонларнинг хизмат муддати (8 йил) бўлиб, мураккаб табиий иқлим шароитида бу кўрсаткич 4 йилгача тушиб кетади. Демак, рулонли материалларни ёғоч чордоқли ораёпмалар ва черепицага ўзгартириш иқтисодий жиҳатдан ўзини оқлайди. 4-8 йилда бажариладиган таъмирлаш ишлари ҳар 20-50 йилда бир маротаба фақат томнинг метал черепица қопламаси бажариладиган бўлади.

Бино ва иншоотларни таъмирлаш (жорий, капитал, реконструкция) учун, ушбу объектга таъсир қилувчи омиллар йиғиндиси ёки алоҳида омиллар таъсири туғрисида тасаввурга эга бўлиши лозим.

Исталган турдаги бино ва иншоотларни таъмирлаш асосида ушбу турдаги бинодан ўз фаолияти бўйича имкон қадар самарали фойдаланиш мезони ётади.

Ижтимоий соҳада фойдаланиладиган бино ва иншоотлар ҳақида сўз юритганда, 2011 йил охири ва 2012 йилнинг бошида, айнан, ижтимоий соҳа

объектлари қурилиши ҳақидаги баъзи бир маълумотларни келтириб ўтиш лозим.

Ноишлаб чиқариш соҳаси инвестициялари умумий ҳажмидан уй-жой қурилиши учун 841,8 млрд. сўм ёки уларнинг ҳажмидан 40,4 %и ўзлаштирилди.

2011-2012 йилларда умумий майдони 7239,8 минг кв. м.ни ташкил қилувчи 62,8 минг уй-жой қурилиб, фойдаланишга топширилди.(шунингдек, қишлоқ жойларда – 6221,5 минг кв.м.)

Умумтаълим мактабларининг янги қурилиш ва капитал таъмирлаш ишлари учун 270,7 млрд. сўмлик инвестициядан фойдаланилди, бу эса ноишлаб чиқариш соҳасига киритилган инвестициялар ҳажмидан 13,0 %ни ва таълим соҳасига йўналтирилган инвестициялардан 36,1 %ни ташкил қилади.

Умумтаълим мактабларининг янги қурилиши ва капитал таъмирлаш ишлари учун фойдаланилган инвестицияларнинг умумий ҳажмидан мактаб таълим фонди воситалари 87,4 %ни, болалар спорти ривожланиш фонди эса 8,1 %ни ташкил қилади.

Академик лицейлар ва касбий коллежлар қурилиши ва реконструкцияси учун 406,8 млрд. сўм инвестициялар ўзлаштирилди, бу эса ноишлаб чиқариш соҳасига киритилган инвестициялар ҳажмидан 19,5 %ни ва таълим соҳасига йўналтирилган инвестициялардан 54,3 %ни ташкил қилади.

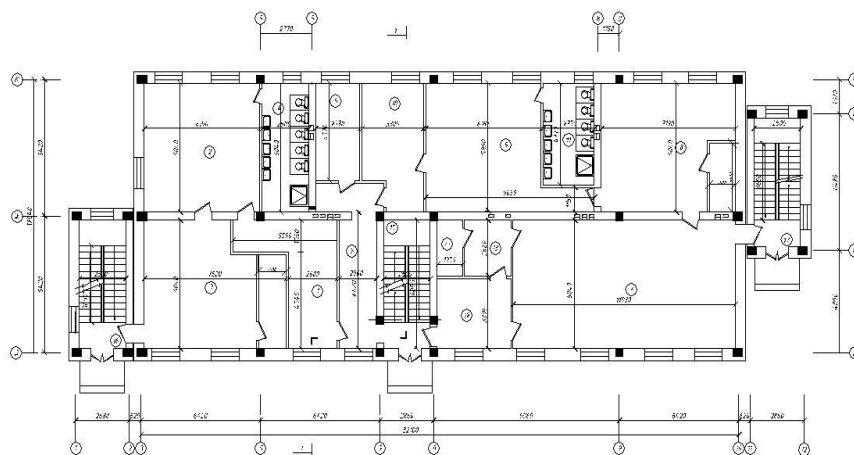
Юқорида келтирилган статистика маълумотларидан кўриниб турибдики, ҳозирги кунда республикамизда ижтимоий соҳада фойдаланиладиган бино ва иншоотлар қурилиши ва қайта таъмирланиши ишларига алоҳида эътибор берилмоқда ва бу ўз-ўзидан соҳа объектларини қуриш - таъмирлаш жараёнини ривожлантириш, ҳамда такомиллаштиришни тақозо қилади.

3.2. Ижтимоий соҳада бинолардан оқилона фойдаланишни ташкил этиш имкониятлари

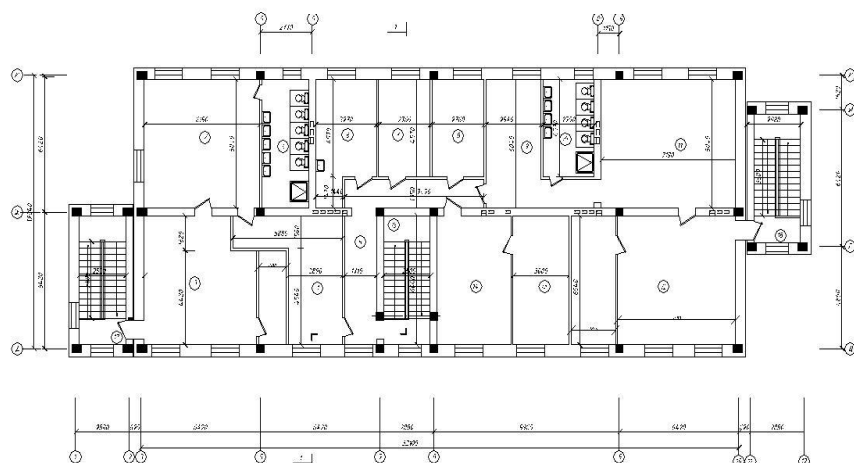
Ҳар бир бино ва иншоот мавжуд экан, ўзида 3 босқични намоён этади, улар: мослашув босқичи, меъёрий эксплуатация босқичи ва эскириш босқичидир. Бунда энг муҳим масалалардан бири, бино ва иншоотларнинг меъёрий эксплуатация даврини узайишига имкон туғдирувчи тадбирларни ишлаб чиқиш ҳисобланади.

Ижтимоий соҳада бинолардан оқилона фойдаланишни ташкил этиш масаласи бугунги кунда бошқа соҳада бино ва иншоотлардан самарали фойдаланиш масалалари қаторида долзарб ҳисобланади.

1-қават тархи

2-қават тархи

3.2.1-расм. «Кўнғироқча» номли мактабгача таълим муассасаси
биноси қаватларининг жорий вақтдаги тархи

БМИ мавзусига мос равишда танланган ижтимоий соҳа биноси, яъни мактабгача таълим муассасаси биносидан оқилона фойдаланиш имкониятлари тадқиқот иши доирасида атрофлича ўрганиб чиқилди. Танланган объект икки қаватдан иборат бўлиб:

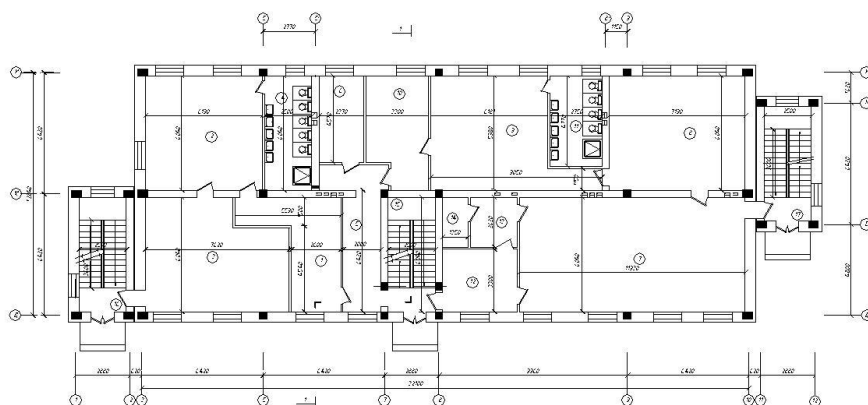
- биринчи қаватда 2 та гуруҳ хонаси (қабулхона, ўйинхона, ётоқхона, хожатхона, ёрдамчи хона), машғулотлар хонаси, спортзал, жисмоний тарбия мураббийининг хонаси ва спорт анжомларини сақлашга мўлжалланган хоналар жойлашган.
- иккинчи қаватда 2 та гуруҳ хонаси (қабулхона, ўйинхона, ётоқхона, хожатхона, ёрдамчи хона), директор, директор ўринбосари, услубчи, хўжалик мудир ва психолог кабинетлари жой олган (3.2.1-расм).

Расмда кўриш мумкинки, гуруҳ хоналарининг умумий майдони 113,9 м²дан 131,2 м²ни ташкил қилади. Ҳар бир гуруҳ хоналари мажмуига кирувчи ётоқхонанинг бир томонида ёрдамчи хона жойлашган бўлиб, унинг юзаси ётоқхонанинг ўлчамларидан келиб чиққан ҳолда 5-15 м²ни ташкил қилади. Ёрдамчи хоналарнинг деворлари 9 см. қалинликдаги енгил ғовакли шлакоблочки пардеворлардан иборат. Ушбу хоналар тарбияланувчиларнинг байрам тадбирларда фойдаланадиган турли хил эртақ қаҳрамонлари образларини яратишга мўлжалланган кийимлар, анжомлар ва бошқа кундалик фойдаланилмайдиган буюмларни сақлашга мўлжалланган.

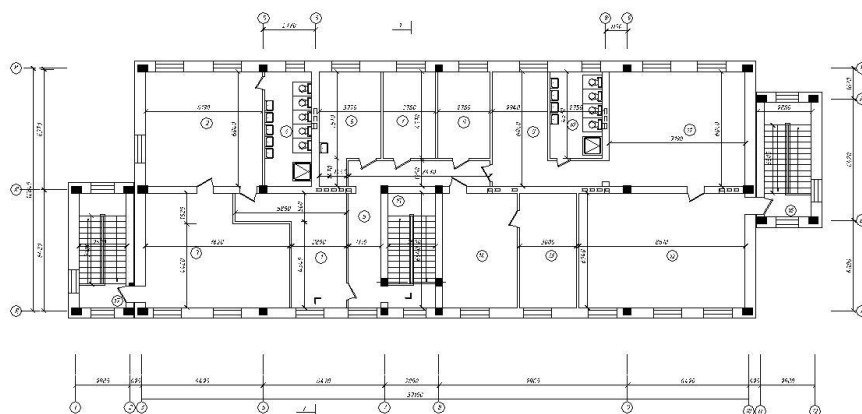
Объектдан самарали фойдаланишни ташкил этиш мақсадида хоналарга ажратилган майдонлардан унумли фойдаланиш масаласи, айтилиши вақтда ҳар бир гуруҳ хоналарининг мажмуига кирувчи ёрдамчи хона майдонини ётоқхона майдонига қўшиб юбориш масаласи кўриб чиқилди (3.2.2-расм).

Шу мақсадда, биринчи ва иккинчи қаватларда жойлашган ётоқхоналар ҳамда ёрдамчи хоналарнинг майдони 3.2.2-жадвалда батафсил кўрсатилган.

1-қават тархи

2-қават тархи

3.2.2-расм. «Кўнгироқча» номли мактабгача таълим муассасаси биноси қаватларининг таклиф қилинаётган тархи

Жадвалдаги хоналар майдонини таҳлил қиладиган бўлсак, уларнинг майдони бир-биридан у қадар фарқ қилмайди, фақатгина иккинчи қаватдаги битта ётоқхона ва шунга тегишли равишда ёрдамчи хоналарнинг майдони бошқаларга нисбатан каттароқ. Ёрдамчи хоналар, юқорида таъкидланганидек, кундалик фойдаланилмайдиган буюмларни сақлашга мўлжалланган. Жорий вақтда ётоқхоналар сифими бўйича 20 та тарбияланувчиларга мўлжалланган. Бинодан фойдаланиш самарадорлигини ошириш мақсадида, ёрдамчи хоналарда сақланадиган буюмлар учун зинапоя маршлари тагидаги бўш турган майдондан фойдаланиб, жой ажратиш ҳамда ётоқхона ва ёрдамчи хона ўртасидаги пардеворни бузиб, олиб ташлаган ҳолда фойдали майдонни кенгайтириш мумкин.

Ётоқхоналар ва ёрдамчи хоналарнинг майдони

<i>№ т/р</i>	<i>Жойлашган ўрни</i>	<i>Хона тури</i>	<i>Майдони (м²)</i>
1.	1-қават	Ётоқхона	36,2
2.	1-қават	Ётоқхона	37,7
3.	1-қават	Ёрдамчи хона	4,95
4.	1-қават	Ёрдамчи хона	5,7
5.	2-қават	Ётоқхона	36,2
6.	2-қават	Ётоқхона	36,4
7.	2-қават	Ёрдамчи хона	4,95
8.	2-қават	Ёрдамчи хона	16,8

Юқоридаги фикрлардан келиб чиққан ҳолда, айтиш мумкинки, агар, ҳар бир гуруҳ хоналари мажмуига кирувчи ёрдамчи хона майдони ётоқхона майдонига қўшиб юборилса, фойдали майдон кенгаяди ва битта гуруҳга 20 та болани эмас, балки 25 нафар болани қабул қилиш имконияти пайдо бўлади, натижада бинодан фойдаланишнинг иқтисодий самарадорлиги ҳам ортади.

ХУЛОСА

Мамлакатимизда ислохотларнинг дастлабки даврдан бошлаб ижтимоий соҳани ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратиб келинмоқда. Тараққиётнинг ўзбек модели – биз танлаган стратегик йўлнинг энг муҳим ва устувор йўналишларидан бири ҳам унинг кучли ижтимоий сиёсат юритиш масаласини етакчи ўринга қўйгани билан бевосита боғлиқдир.³ Айнан ижтимоий соҳани ривожлантириш борасида охириги йилларда амалга оширилган улкан бунёдкорлик ишлари бунга яққол мисол бўла олади.

Республикамизда қабул қилинган бир қатор Қонун, дастур ва фармоишлар ижтимоий соҳада фойдаланиладиган бино ва иншоотларни қуриш, реконструкция қилиш ва таъмирлаш ишларига меъёрий-ҳуқуқий асос бўлиб хизмат қилади. Жумладан, мактабгача таълим муассасаси биноларини капитал таъмирлашга ҳуқуқий меъёр сифатида Вазирлар Маҳкамасининг 2007 йил 25 октябрдаги “Мактабгача таълим соҳасидаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни тасдиқлаш тўғрисида»ги 225-сонли Қарорининг 2-илоvasи билан тасдиқланган «Ўзбекистон Республикасида нодавлат таълим муассасалари тўғрисида»ги Низомни кўрсатиш мумкин.

Бино ва иншоотларга хизмат кўрсатишни бозор иқтисодиёти қонуниятларига амал қилинган ҳолда бажариш, замонавий усул ва қоидаларни қўллаш, истеъмолчиларга юқори даражада қўлайликлар яратиш, бино ва иншоотларни хизмат муддатини ошириш, уларни ҳозирги замон талабига жавоб берадиган даражага етказишда фан ва техниканинг энг янги ечимларини топиш ва амалиётга жорий этиш каби вазифаларни бажариш лозим.

Бино ва иншоотларга техник хизмат кўрсатиш аҳолининг ижтимоий-маданий муаммоларини ечишдаги ўзининг муҳим ўрни билан ажралиб

³Президент Ислон Каримовнинг 2011 йилнинг асосий яқунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги “2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади” номли маърузасини ўрганиш бўйича ўқув қўлланма. Т.: Иқтисодиёт-2012. 94-бет.

туради. Бинобарин кундалик ҳаётимизнинг асосий қисми бўлган, яъни яшаш шароити, меҳнат фаолияти олиб боришда бино ва иншоотларининг бир меъёрга бенуксон бўлишига эришиш барча муваффақиятларнинг гаровидир.

Мазкур тадқиқот ишининг бош мақсади ижтимоий соҳада бино ва иншоотлардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш йўлларини такомиллаштириш бўйича илмий асосланган таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат бўлиб, уни амалга ошириш жараёнида бир қанча вазифалар бажарилди, жумладан, фойдаланиш мақсадларига кўра бино ва иншоотлар классификацияси, ижтимоий соҳаларда фойдаланилаётган бинолардан фойдаланишни ташкил этишнинг ташкилий-иқтисодий асослари ёритиб берилди, ижтимоий соҳада бино ва иншоотларни техник эксплуатация қилиш ва самарали фойдаланишни ташкил этиш, ҳамда бино ва иншоотларнинг жисмоний эскириши ва қайта тиклаш ишлари таркиби ўрганиб чиқилди, битирув малакавий иши учун танланган объект, “Қўнғироқча” номли мактабгача таълим муассасаси биносининг техник-иқтисодий кўрсаткичлари, конструктив элементлари ва муҳандислик тизимлари ҳолати таҳлил қилинди, бинонинг эскириш кўрсаткичлари ва уни қайта тиклаш йўллари аниқланди, биноларни капитал таъмирлаш ишларини ташкил этиш ва қайта тиклаш харажатлари ҳисобланди, ижтимоий соҳада фойдаланиладиган кўчмас мулкни таъмирлаш жараёнида янги технологиялар ва қурилиш материалларини қўллашнинг бинодан фойдаланиш самарадорлигига таъсирини асослаш, ҳамда ижтимоий соҳада бинолардан оқилона фойдаланишни ташкил этиш имкониятлари бўйича таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилди.

Битирув малакавий ишининг иккинчи бобида танланган ижтимоий соҳа объекти, яъни мактабгача таълим муассасаси биноси атрофлича ўрганиб чиқилди. Бирламчи кўрик ва таҳлиллар натижасида, объектнинг том ёпмасини капитал таъмирлаш лозимлиги аниқланди. Жорий вақтда мавжуд юмшоқ том ёпмаси (хизмат муддати 4-8 йил) ни, ёғоч страпилали ферма асосидаги металлочерепицадан иборат том ёпмаси (хизмат муддати 20-50

йил) га ўзгартириш орқали бинодан фойдаланиш самарадорлигини ошириш мумкинлиги барча амалга оширилган ҳисоб-китобларда (смета харажатлари) ўз ифодасини топди.

Шунингдек, ижтимоий соҳада бинолардан оқилона фойдаланишни ташкил этиш масаласига ҳам алоҳида эътибор қаратилди. Бинолардан оқилона фойдаланишни ташкил этиш мақсадида уларда мавжуд хоналар тарҳини ихтисослиги бўйича ўзгартириш, жумладан, ёрдамчи хоналар майдонини асосий хоналар майдонига қўшиш орқали фойдали майдонни кенгайтириш мумкин.

Ижтимоий соҳада бинодан фойдаланиш самарадорлигини ошириш йўллари қуйидагиларни ўз ичига олиши керак:

- бионинг конструктив элементларини ташкил қилган, эскириш кўрсаткичига эга бўлган, мавжуд қурилиш конструкцияларини таъмирлаш ишларида янги технологиялар ва қурилиш материалларини қўллаган ҳолда бинодан фойдаланиш самарадорлигини ошириш;
- бинолардан оқилона фойдаланишни ташкил этиш мақсадида бино тарҳи ва хоналар жойлашувига ўзгартиришлар киритиш орқали фойдали майдонни кенгайтириш.

Битирув малакавий ишининг амалий натижалари сифатида ижтимоий соҳада фойдаланиладиган бино ва иншоотлардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш йўллари ишлаб чиқилган.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси-Тошкент. Ўзбекистон 2008.
2. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари/ И.А.Каримов.-Т.: Ўзбекистон, 2009.-56 б.
3. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик Палатаси ва Сенатининг Қўшма мажлисидаги маърузаси. 2010 йил 12 ноябрь.
4. И.Каримовнинг “2012 йил ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади”. Т., "Иқтисодиёт", 2012 йил.
5. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг Олий Мажлис қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маърузаси “Бизнинг бош мақсадимиз жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизатсия ва ислоҳ этишдир” Халқ сўзи, 2005 йил 29 - январ.
6. Барча режа ва дастурларимиз ватанимиз тараққиётини юксалтириш, халқимиз фаровонлигини оширишга хизмат қилади. Президент Ислам Каримовнинг 2010 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2011 йилга мўлжалланган энг муҳим устувор йўналишларга бағишланган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. Халқ сўзи. 2011 йил 22 январь. 16 сон.
7. "Қишлоқ тараққиёти ва фаровонлиги йили" Давлат Дастури. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 26 январдаги ПҚ-1046-сон қарорига Илова. "Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами", 2009 йил, 5-сон, 33-модда.
8. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 12 сентябрдаги 395-сонли “Капитал қурилишда хўжалик муносабатлари механизмини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” Қарори.

9. В.У.Ёдгоров, Д.Я.Бутунов. “Уй-жой комунал хўжалиги иқтисодиёти ва бошқаруви”. Т., 2011 йил.
10. М.Қ.Зияев, В.У.Ёдгоров. “Бино ва иншоотларни қуриш ва таъмирлаш ишларини ташкил этиш”. Т., 2009 йил.
11. Степанов П. С. “Экономика строительства” М., “Юрайт”, 2005.
12. Махмудов Э.Х. Капитал қурилиш иқтисодиёти. Ўқув қўлланма. Т.: ТДИУ, 2009.
13. Гриценко А.С., Муталова Б.И. Планировка, застройка и реконструкция городов. Учебное пособие. Т. 2010г.
14. “Концепция развития градостроительства Узбекистана в условиях формирования новых социально-экономических отношений» под. общ.ред. Д. Латипова. Т.: ТАСИ, 2008г.
15. Н.А.Самигов “Бино ва иншоотларни материаллаш материалшинослиги”. Т., 2011 йил.
16. Б.Х.Рахимов, С.Т.Қосимова, А.С. Гриценко. “Қурилиш-таъмирлаш ишлари технологияси”. Т., 2008 йил.
17. М.Мирахмедов, Н.Бозорбоев, Ф.Н.Бозорбоев. “Бино ва иншоотларни таъмирлаш ҳамда қайта қуриш технологияси”. Т., 2008 йил.
18. Б.Х.Рахимов, С.Т.Қосимова, Ш.Шоджалилов, О.А.Вадер. “Бино ва иншоотлар реконструкцияси”. Т., 2008 йил.
19. Корецкий В. И. Основы методики разработки ресурсных норм в строительстве. «Экономика строительства», № 5, 2006
20. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2000 йил 29 декабрдаги 509-сонли Қарори билан тасдиқланган “Қурилиш объектларини рўйхатдан ўтказиш ва қурилиш монтаж ишларини бошлашга рухсатнома бериш тартиби тўғрисидаги Низом”.
21. Ўзбекистон Республикаси Давлат архитектура ва қурилиш Қўмитасининг 2001 йил 15 майдаги “Инвестиция лойихаси учун бошлангич-рухсат бериш ҳужжатларнинг таркиби, уларни ишлаб чиқиш, келиштириш ва тасдиқлаш тўғрисидаги Низом”.

22. КМК 1.03.07-96 Положение об авторском и техническом надзоре за строительством

23. ШНК 1.04.03-05 Положение об организации, ремонта и технического обслуживания жилых домов, объектов коммунального и социально-культурного назначения.

24. ШНК 58-17-1 Разборка покрытий кровель: из рулонных материалов.

25. ШНК 58-4-1 Разборка парапетных решеток.

26. ШНК 0903-012-01 Монтаж стропильных и подстропильных ферм на высоте до 25 м пролетом до 24 м массой до 3,0 т.

27. ШНК 0903-003-01 Монтаж одиночных подкрановых балок на отметке до 25 м массой до 1,0 т.

28. ШНК 0903-014-01 Монтаж связей и распорок из одиночных и парных уголков, гнутосварных профилей для пролетов до 24 м при высоте здания до 25 м.

29. ШНК 1001-021-07 Устройство перекрытий с укладкой балок по стенам рубленным с накатом из досок.

30. ШНК 1001-082-02 Укладка по фермам прогонов из брусьев.

31. ШНК 0904-002-01 Монтаж кровельного покрытия из профилированного листа при высоте здания до 25 м.

32. www.gov.uz.

33. www.stat.uz (Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси)

34. www.mf.uz (Ўзбекистон Республикаси Молия Вазирлиги)

35. www.uzkommunxizmat.uz.

36. www.tashkent.uz.

37. www.mineconomy.uz

38. www.gkas.uz (Ўзбекистон Республикаси Давлат Архитектура ва қурилиш Қўмитаси сайти).

39. www.yahoo.com (Yahoo қидирув портали)

40. www.yandex.ru (Yandex қидирув портали)